

III.

Bűnügyi tudományok

A JOGOK VÉDELME A KÁNONI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Artner Péter*

1. Bevezetés

Azon túlmenően, hogy a jogok védelme a természetjogra visszamenően jelen van (és kell, hogy legyen) az emberi közösségekben, el kell gondolkodnunk azon, hogy amikor egy büntetőeljárásban a jogok védelméről beszélünk, kinek a jogait kell védelmeznünk? A kérdés közel sem egyértelmű, hiszen egy eljárás, sohasem egy vagy kétszereplős. Túlzott leegyszerűsítése lenne a dolgoknak, hogyha a két szembenálló fél (sértett és/vagy áldozat illetve a terhelt) jogaira koncentrálnánk csak. Az eljárásban jelen van az objektív pozíciót betöltő, döntési jogkörrel rendelkező személyzet (általában a bíróság), jelen vannak a felek segítői, a vád és a védelem képviselői, és ami még ennél is fontosabb: jelen van maga a közösség, esetünkben maga az Egyház, aki az igazi kárvallottja a megtörtént büntetendő cselekménynek. Jelen tanulmányunkban áttekintjük az eljárás résztvevőit, megvizsgálva a kötelességeiket és jogait, különös tekintettel arra, hogy milyen védelem illeti meg őket működésükkel kapcsolatban.

2. Az ártatlanság védelme

A vádlott ártatlanságának védelme minden jogrendszer általános elve, amelynek célja az emberek jó hírnevének védelme, a jó hírnevük törvénytelen csorbításának megakadályozása, illetve megbüntetése. ahogy azt az 1983-ban kiadott Egyházi Törvénykönyv a 220. kánonjában előírja: „Senki sem sértheti meg

* Egyetemi docens, Kánonjogi Intézet. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1180-6041>

törvénytelenül más meglevő jó hírét, sem pedig a magánszférája védelmére minden személyt megillető jogot.”¹ A jó hírnév törvényes megsértése lehet a büntetőeljárás végén kimondott elmarasztaló ítélet vagy határozat, de hogy ez valóban *törvényes* legyen, szükséges az eljárási kánonok betartása, amelynek első lépcsője az ártatlanság véelme.

Az elv, amely hagyományosan mindig is jelen volt az Egyház életében és mindenekelőtt az igazságosság és a szeretet igényére válaszol, tételes törvényként csak a 2021. december 8-án életbe lépett egyházi büntetőjogi reformmal került be a *Codex*-be.² Az új büntetőfegyelem szükségesnek tartotta, hogy a büntetőjog ezen sarkalatos és alapvető elvét hangsúlyozza, és kodifikálta: „Mindenkori ártatlannak számít, amíg az ellenkezőjét nem bizonyítják.”³

Szinte betű szerint ugyanez az ártatlanság véelme, szerepel a magyar jogban, egyrészt az Alaptörvényben,⁴ valamint a 2017. évi XC. törvény a Büntetőeljárásról is rögtön a legelején ezt szögezi le.⁵

Az eljáró hatóságoknak tehát ebből a nézőpontból kell megkezdenie minden ügy vizsgálatát, elhagyva minden előítéletet, ragaszkodnia az objektivitáshoz, hogy ne emberi szempontok, hanem az isteni igazságosság és irgalmasság talaján állva járjon el az ügyben.

Az ártatlanság azonban csak vélelmezett, még hozzá megdönthető vélelemmel, így, ha az ártatlanság véelme megdől, akkor a megfelelő büntetőjogi szankciókat életbe kell léptetni. Ehhez szükséges az egyházi eljárás minden lépésének maradéktalan betartása, ami a pozitív törvényt és a lelkiismereti felelősséget is magában foglalja.

A jó hírnév véelme azonban nemcsak a terheltet illeti meg, még csak nem is az áldozatot, akinek a kárára a büntetendő cselekményt végrehajtották (vagy

¹ *Codex Iuris Canonici* auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, (25 ian. 1983). *Acta Apostolicae Sedis*, Vol. 75. (1983-II) 1–137. Magyarul: *Az egyházi törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal* (szerkesztette, fordította és a magyarázatokat írta Erdő Péter). Budapest, Szent István Társulat, 1985. A továbbiakban: CIC (1983), vagy *Codex*.

² Franciscus PP.: *Const. Ap., Pascite Gregem Dei – Qua Liber VI Codicis Iuris Canonici Reformatur* (23 maii. 2021). *Acta Apostolicae Sedis*, Vol. 113. (2021) 534–555. Magyarul: Ferenc pápa: *Pascite Gregem Dei kezdetű Apostoli Rendelkezése, mellyel megújítja az Egyházi Törvénykönyv VI. könyvét* (szerkesztette, fordította és a magyarázatokat írta Erdő Péter). Budapest, Szent István Társulat, 2021.

³ CIC (1983) 1321. kánon 1. §.

⁴ Alaptörvény XXVIII. cikk (2): „2) Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”

⁵ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról, 1. §.: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős ügydöntő határozata meg nem állapítja.”

akit jogainak gyakorlásában korlátoztak) hanem az Egyházat, mint krisztusi közösséget, aki minden sérelem igazi áldozata.

Az Egyházban a közjó nem az egyének jogainak összessége, és nem is azok korlátja, hanem mint a nagyobb jóra és pozitív cselekedetekre buzdító tényező. Aquinói Szent Tamás megfogalmazza: „*Deus enim non delectatur in poenis propter ipsas, sed delectatur in ordine suae iustitiae quae hoc requirit.*”⁶ Az egyházi közösség nem az egyének egyesüléséből létrejövő közösség, hanem a Krisztus által alapított Egyház közössége, amelynek az egyes emberek a tagjai. Az Egyházban az (egyéni) jogok védelme ezért nem abszolút érvényű,⁷ az egyén jogainak irányítása (akár korlátozása is) az illetékes előjáró részéről megengedett.⁸ Mivel pedig a jogok között létezik egyfajta hierarchikus rend, ezek összeütközése esetén értelemszerűen a magasabb rendűek elsőbbséget élveznek.⁹

Ahogy az Egyház közjava nem az egyes emberek javának együttese, hanem a lelkek üdvössége, úgy egy kánoni értelemben vett büntetendő cselekmény esetén sem az a személy az igazi áldozat, akinek a kárára azt elkövették, hanem maga az Egyház, amelynek tagja a sértett. Az Egyházon esett sérelem megnyilvánulása csupán az egyén kárára okozott büntetendő cselekmény, amit akár egy Egyháztag által, akár pedig egy Egyháztag kárára követtek el. A „megtorlás-ra” nem az egyénnek, mint egyedülálló személynek van joga, hanem az egész Egyház közösségének, akiknek a sértett és/vagy az elkövető tagja, és ezért elsősorban maga az Egyház érdemli meg a védelmet. Az Egyház joga – és egyben kötelessége is –, hogy a megromlott rendet „minden eszközzel” helyreállítsa. Ehhez kell kiválasztani azokat az eszközöket, amikkel elérhető a cél: a botrány helyrehozatala, az igazságosság helyreállítása és a tettes megjavítása. Így tehát a büntetés az Egyházon belül nem öncél,¹⁰ hanem az üdvösségnek, mint legfőbb célnak az eszköze.¹¹ Ennek a célnak az elérése érdekében pedig lehetősége van az ordináriusnak arra, hogy kisebb súlyú büntetendő cselekmények, vagy annak

⁶ *Summa*, I^a, II^{ae}, qu. 87, a. 3, ad 3.

⁷ Francis G. Morrissey: The Advocate for the Accused and the Right of Defense. In: Patricia M. Dugan (ed.): *Advocacy Vademecum*. Montréal, Wilson&Lafleur, 2006. 5.

⁸ CIC (1983) 223. kánon 2. §.: 2. §. Az egyházi hatóság illetékes arra, hogy a közérdekre való tekintettel a krisztushívók sajátos jogainak gyakorlását irányítsa.

⁹ David A. Zwifka: *Regulation of the Rights of Individuals for the Common Good: An Analysis of Canon 223 §2 in Light of American Constitutional Law As Articulated in Opinions of the Supreme Court of the United States*, Washington DC, CUA, 1997. 29.

¹⁰ Klaus Lüdicke (Hrsg.): *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*. Essen, 1985kk. Can. 1341/2.

¹¹ Damián G. Astigueta: La pena come sanzione: un contributo su questo concetto. *Periodica*, Vol. 101. (2012) 105.

nem minősülő szabálytalanságok esetén fegyelmi intézkedéseket hozzon.¹² Ha pedig mégis büntetések alkalmazására kerül sor, a büntetőeljárás (akár közigazgatási, akár bírói) célja, hogy helyes egyensúlyt találjanak a közösség java iránti igény és a vádlott jogai között,¹³ és a büntetés alkalmazása ténylegesen csak végső eszköz, *extrema ratio* legyen a megromlott igazságosság helyreállításában.

Figyelni kell továbbá arra is, hogy míg egy büntetendő cselekmény jogi oldalát vizsgálják, nehogy a pasztorális-lelki oldal háttérbe szoruljon. Egy-egy büntetendő cselekménynek összetett háttere van: lelki, pszichés, orvosi okai, az emberekkel való kapcsolatokra gyakorolt hatásai, továbbá kánonjogi és esetleg világi jogi következményei. Sok esetben előfordul, hogy egy-egy büntetendő cselekmény nem önmagában a probléma, hanem más problémák következménye.¹⁴ Így egy ilyen büntetendő cselekménynek a szankcionálása még nem jelent megoldást a tényleges problémára. Ilyenkor a problémát magát kell feltárni,¹⁵ mert az annak megfelelő más, gyógyító terápiák alkalmazása, és nem a büntetés alkalmazása jobban elősegítheti a bűnös megjavítását – meggyógyítását –, mint egy szoros értelemben vett büntetés. Azonban nem mindig a büntetés alkalmazásától való eltekintés szolgálja legjobban az egyén üdvösségét; a botrány és a kár helyrehozatala, a rossz példa, illetve az igazságosság helyreállítása adott esetben nagyon is megkövetelheti a büntetési kiszabását,¹⁶ hogy ezekben jelenjen meg a jogok valódi védelme.

3. A perek elkerülése

A hívek jogainak törvényi védelme elválaszthatatlanul kapcsolódik magának a ius-nak a fogalmához. A közhatalom számára ez a kötelezettség nem csak azt jelenti, hogy az egyének személyes jogait tiszteletben tartásuk a hatalommal való visszaélés nélkül, hanem azt is, hogy az adott körülményeknek megfelelően

¹² Velasio De Paolis: Il Libro VI del Codice di diritto canonico: Diritto penale, disciplina penitenziale o cammino penitenziale? *Periodica*, Vol. 90. (2001) 107.

¹³ John P. Beal: Administrative Leave: Canon 1722 Revisited. *Studia Canonica*, Vol. 27. (1993) 302.

¹⁴ Francis G. Morrissey: Procedures to Be Applied in Case of Alleged Sexual Misconduct by a Priest. *Studia Canonica*, Vol. 26. (1992) 53.

¹⁵ Richard Irons – Kevin M. McDonough, „Problem Clergy” Other than Misconduct Cases: Profiles and Canonical Possibilities. *CLSA Proceedings*, Vol. 56. (1994) 121.

¹⁶ Erdő Péter: *Szempontok az egyházi büntetőjog hatékonyságához*. In: Erdő Péter: *Az élő Egyház joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2006. 444., 452.

biztosítsák a védelemhez való jogot, ami szintén a közjó részét képezi. A jogok védelmének

„[...] nem önkényesen vagy valamely félnek nyújtott igazságtalan kedvezményekkel, hanem az objektív erkölcsi rendnek megfelelő jogi normák szerint kell történnie; ezt követeli a minden polgárnak kijáró hatáson jogvédelem, a jogok békés egyeztetése, a közérkölcsmegőrzésének kötelessége, s annak a tisztességes közbékének fönntartása, mely nem más, mint rendezett együttélés valódi igazságosságban. Mindez alapvető része a közjónak, s hozzátartozik a közrend fogalmához is. Egyébként azonban érvényesülnie kell a társadalomban a csorbítatlan szabadság gyakorlatának, mely abban áll, hogy az embernek a szabadság maximumát biztosítják és szabadságát csak szükség esetén és csak a szükséges mértékben korlátozzák.”¹⁷

Magán az eljáráson kívül is jogosult mindenki, hogy a jogait sértők ellen védekezzen, akár bírói peres eljárásban, akár peren kívüli eljárásban (közigazgatási eljárásban), vagy az önbíráskodás (*legitime vindicent*) kereteit túl nem lépve,¹⁸ saját eszközeivel; amihez sorolható pl. egy szerződésben foglalt kötelezettségek vagy jogok megadásának elvárása, feladatok teljesítésére való buzdítás vagy jogsértő cselekedet abbahagyására és az attól való tartózkodásra történő felszólítás. Ennek legelső írott evangéliumi forrása megtalálható Máté könyvében található meg:

„Ha testvéred megbántott, menj, és figyelmeztess négy szemközt. Ha hallgat rád, megnyered testvéredet. Ha nem hallgat rád, vigyél magaddal egy vagy két másik embert, hogy két vagy három tanú bizonyítsa a dolgot. Ha ezekre sem hallgat, jelentsd az egyháznak. Ha az egyháznak sem hallgat, vedd úgy, mintha pogány volna vagy vámos.”¹⁹

Mind a közigazgatási, peren kívüli, mind pedig a bírói peres eljárások, sőt maguk a fellebbezések és felfolyamodások és az ezekkel kapcsolatos viták vagy

¹⁷ A II. Vatikáni Zsinat *Dignitatis Humanae* kezdetű deklarációja a vallásszabadságról. 7C. Magyarul: A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, Budapest, Szent István Társulat, 2007.

¹⁸ CIC (1983) 1323. kán.: Semmilyen büntetésnek nincs alávetve az, aki amikor a törvényt vagy a parancsot megszegte: [...] 5. jogos védelemből cselekedett az igazságtalanul ellene vagy más ellen támadóval szemben, megtartva a kellő mérsékletet...

¹⁹ Mt 18,15–16.

felfolyamodások egyformán kerülendők. Megelőzésükre a jog több utat kínál. A CIC (1983) 1446. kánonja kifejezetten szorgalmazza a perek elkerülését.²⁰

A viták és pereskedések elkerülése érdekében a CIC (1983) első lépésként javasolja a szemben álló feleknek, hogy maguk között közösen igyekezzenek méltányos megoldást keresni, ami valóban a legbölcsebb lépésnek tűnik. Ez azonban sokszor nem lehetséges, vagy esetleg egyszerűen nem vezet eredményre. Ilyenkor kell (vagy inkább lehet) olyan tekintélyes emberek (mediátorok) közvetítését kérni a vita elkerülésére vagy megszüntetésére, akiknek a tekintélyét mind a két fél elfogadja. Mivel ez a hivatal csak tanácsot ad, ezért a döntésük nem bír kötelező erővel; ahhoz, hogy az kvázi jogerős legyen, a szembenálló feleknek el kell fogadniuk. A „méltányos megoldás” kategóriájába beletartozik minden, amit mind a két fél elfogad és nem ellentétes a közjával, a lelkek javával. Az ilyen mediátorok igénybevitelére adott esetben az eljáró is felszólíthatja a feleket.

Választott bíróságot egy ügyben igénybe venni (1713–1716. kk.) akkor lehetséges, ha az adott ügy nem érinti a közérdeket. Mivel egy büntető ügy a közérdeket is érinti választott bíróság vagy mediátor közbejötté ilyenkor csak ügy lehetséges, ha felek megegyezését az eljárást vezető eljáró magáévá teszi és saját tekintélyével kihirdeti.

Ezen eszközök alkalmazása, és általában véve a jogi viták elkerülésének különböző útjai nem csorbíthatja a hívek azon jogát, hogy „*in foro competenti ecclesiastico ad normam iuris*” védjék meg jogaikat.

A jogok védelmének mindig biztosítottnak kell lennie, akár eljárási, akár azon kívüli útról van szó, ahogy a CIC (1983) 1491. kánon kimondja: „Minden jogot, hacsak más nincs kifejezetten kimondva, nemcsak kereset védelmez, hanem kifogás is.”

Az egyházjogban minden személy, „akár meg van keresztelve, akár nincs megkeresztelve”, jogalany, legalábbis ami a perbeli képességét érinti: lehet felperes (vagy büntetendő cselekmény elszenvedőjeként eljárást kezdeményező)

²⁰ 1. §. Az összes krisztushívők, elsősorban pedig a püspökök serényen azon legyenek, hogy – az igazságosság megőrzésével – a pereket Isten népe körében lehetőleg elkerüljék, és mielőbb békés egyezsége jussanak. 2. §. A bíró a per kezdetén és később is bármikor, amikor reményt lát a sikerre, ne mulassza el buzdítani és segíteni a feleket, hogy közös megállapodás útján keressék a vitás ügy méltányos megoldását, s jelölje meg számukra ennek alkalmas módjait is, esetleg tekintélyes embereket véve igénybe közvetítőül. 3. §. Ha a vita a felek magánérdekéről folyik, fontolja meg a bíró, hogy nem lehet-e megfelelően lezárni az ügyet az 1713–1716. kán. szerinti peregyezséggel vagy választott bírák döntésével.

vagy lehet alperes is, ha az illetékes hatóság perbe vonja.²¹ Ebből automatikusan következik a krisztushívők (és minden más személy) azon joga, hogy jogait az Egyházban megvédhessék és mások is megvédjék, valamint hogy az „*servatis iuris praescriptis*” vagyis „a jog előírásainak megtartásával” történjen, ami együtt garantálja a jogbiztonságot.

A 221. kánon három paragrafusának alap gondolata már megjelent a CIC (1983) szövegtervezeteiben is, hogy rámutasson az ugyanazon Isten által alkotott természetjog és kánonjog összefüggésére. Kettős feladatot lát el: tartalmazza a közösség jogának védelmét és egyben az egyénnek, mint a közösség tagja jogának a védelmét is. Magában foglalja az egyházi igazságszolgáltatás követelményét a különböző eljárásjogi garanciák (itt még csak általános) felsorolásával és egyben az egyének szubjektív és objektív jogainak védelmét is, különös tekintettel az esetlegesen előforduló önkényesség és hatalmi visszaélések elkerülése érdekében.

A törvényes eljáráshoz való jog magába foglalja azt is, hogy a keresetlevelet a bírónak kötelessége befogadnia, ha legalább a „*fumus boni iuris*” fennáll.²² Ehhez kapcsolódik az a származtatott jog, ami az ügyvédi segítséghez való jogot is maga után vonja,²³ szükség esetén akár az ingyenes jogvédelemét is.

4. Kánonjogi méltányosság és erkölcsi bizonyosság

Az előljáró döntése csak a kánonjogi méltányosság és erkölcsi bizonyosság alapján történhet. Az előbbi, az *aequitas canonica*, a jogrend és joggyakorlat általános tapasztalatai szerint történik, a *certitudo moralis* pedig a bíró azon meggyőződésére épül, ami elvezeti őt ahhoz, hogy lelkiismeretben kizárja a tévedés valószínűségét, de nem annak lehetőségét.

A kánonjogi méltányosság (*aequitas canonica*) a 19. kánon megfogalmazása szerint a törvény alkalmazásának egyik elve. Ahogy VI. Pál pápa megfogalmazta: irgalommal mérsékelt igazságosság,²⁴ egy olyan felsőbb, az igazságosság és a szeretet közötti etikai-jogi elv, amely azt célozza meg, hogy a formalizmus hibáját eltakarja, és ezáltal emberibbé tegye a jogalkalmazást és a

²¹ CIC (1983) 1746. kánon: „Felperes lehet mindenki, akár meg van keresztelve, akár nincs; a törvényesen perbevont alperes pedig felelni tartozik.”

²² CIC (1983) 1505. kánon 2. §. 4°.

²³ CIC (1983) 1481. és 1482. kánonok.

²⁴ J. González: Basic Procedures Pertinent to Religious Institutes: Transfer, Exclusion, Departure and Dismissal. *Philippine Canonical Forum*, Vol. 5. (2003) 159.

jogértelmezést. Ahogy képtelenség a jogot az igazságosság nélkül elképzelni, ugyanúgy nem lehet a jogot a méltányosság nélkül elgondolni, mert e nélkül az egyes esetekben az igazságosság megvalósíthatatlan lenne. A *canonica* szó az *aequitas* mellett a nyitottságot, a visszafogottságot, a toleranciát jelenti.²⁵ A fogalmak, vagyis a törvények ugyanis sohasem mondják ki a teljes igazságot, hiszen a tények önmagukban értelmezhetetlenek. Másként fogalmazva, a kánonjogi méltányosság olyan dinamikus jogelv, ami közelebb viszi a jogrendet a céljához, ahhoz, hogy a krisztushívők üdvét elősegítse; olyan elv, amit fejlett jogérzéssel az üdvösség érdekében kell és lehet alkalmazni.²⁶ Ennek megfelelően a büntetések alkalmazásában a bíró (vagy ordinárius) ne legyen se elnézőbb, se pedig szigorúbb, mint a törvényhozó.²⁷ Az egyházi előjáróknak, különösen a megyéspüspököknek minden büntetés alkalmazása előtt figyelembe kell venniük, hogy ők „pásztorok” és nem „elnyomók”, irányítaniuk kell a papokat nem pedig uralkodniuk fölöttük, buzdítással és figyelmeztetéssel vezetni őket, hogy térjenek le a törvénytelen útról, szeretettel korholva őket.²⁸

Erdő Péter szerint a kánoni rugalmasság²⁹ életfontosságú az egész kánonjog számára. Az *aequitas canonica* a lelkek üdvére irányul, ami az egyházi *communio* lényegi eleme.

Mivel az Egyház jogrendszere nem pusztán szabályok írásba foglalását jelenti, hanem sokkal inkább az erkölcsi (vagyis Istentől jövő) törvények megtartását és megtartatását célozzák, az igazi cél nem egy szabályrendszer *betű szerinti* megtartása, hanem az Istennel és Egyházban, az Isten népének közösségében való helyes együttélés, ami a lelkek üdvösségének alapja. Ezt váltja életre a kánonjogi méltányosság, amikor segít elszakadni a törvény betűjétől az igazságosság irányába, ami által is érvényessé válik a *Regulae Iuris* kijelentése: „Nem vitás, hogy az sérti meg a törvényt, aki betűjét megtartva, annak szelleme ellen vét.”³⁰ A kánonjogi méltányosságban az előjáró jobban ügyel a jogszabály szellemére, mint a betűjére, hogy az igazságosságot emberségesen, vallásos lel-

²⁵ L. Chiappetta: *Il codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*. Vol. I-II. Napoli, 1998. 41.

²⁶ Winfried Aymans – Klaus Mörsdorf: *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*. Vol. I. Padenborn, 1991. 187.

²⁷ Henry Amans Ayrinhac – Patrick Joseph Lydon: *Penal Legislation in the New Code of Canon Law*. New York, Benziger brothers, 1936. 34.

²⁸ Carl Anthony Meier: *Penal Administrative Procedure Against Negligent Pastors*. Washington DC, CUA, 1941. 27.

²⁹ Erdő Péter: *Az egyházjog teológiája*. Budapest, Szent István Társulat, 1995.199.

³⁰ VI. 5, 12, c. 1. §88.

külettel és szeretettel keresse, egyszerre tartsa szem előtt az egyházi közösség természetfeletti célját és az egyes hívők üdvösségét.³¹

A méltányosság alkalmazása, vagyis a jog szigorának a szeretet általi enyhítése, azért, hogy az igazságosság tökéletesebben megvalósuljon, és a törvények elkerülhetetlen hiányosságai a lehető leginkább kompenzálva legyenek (analógia tilalma a kánoni büntetőjogban³²), alapvető elv a kánoni rendszerben és általában a katolikus gondolkodásban. A gondolat nemcsak az arisztotelészi etikában szereplő epieikeiával rokon (az általános törvény korrekciója egy konkrét esetben), hanem a bibliai jogértelmezésben is megtalálható; hiszen a törvényi igazságosság az Isteni Irgalmasságtól elválaszthatatlan.

Ennek megfelelően a *certitudo moralis* még azt is megengedi, sőt a nagyobb jó érdekében meg is követelei, hogy a bíró – szükség esetén – eltérjen az előtte levő bizonyítékoktól és azokkal ellentétes döntést hozzon, ha meg van győződve arról, hogy ez utóbbi szolgálja jobban a *salus anuimarum*-ot és a közösség javát. Ahogy a CIC (1983) 1608. kánonjának 1. §-a írja: „Bármely ítélet kimondásához szükséges, hogy a bíró lelkében erkölcsi bizonyosság legyen az ítélettel eldöntendő dologtól.” Ez azonban feltételezi az eljárási normák szigorú betartását, a felek jogainak és a közjónak a védelmét és nem szolgálhat semmilyen formában alapot az önkényes döntésre.

5. A fokozatosság elve

A jogok védelmének elengedhetetlen eszköze, hogy büntetést csak annyiban alkalmazzanak, amennyire az valóban szükséges. Erre hívta fel a figyelmet már a Trentói Zsinat is, amikor kimondta:

„Emlékezzenek meg a püspökök s más ordináriusok, hogy pásztorok és nem fenyítők s úgy kell alattvalóik élén állniuk, hogy ne uralkodjanak rajtuk, hanem mint gyermekeiket és testvéreiket szeressék őket s azon fáradozzanak, hogy buzdítva és intve tartsák vissza őket a tilalomtól, nehogy, amint vétkeztek, őket kellő büntetéssel fenyíteni kényszerüljenek; hogyha azonban mégis emberi gyarlóságból vétkeztek volna, tartsák be az Apostolnak azt az óhaját, hogy, dorgálják, kérve-kérjék,

³¹ Erdő Péter: *Egyházjog*. (Szent István Kézikönyvek 7) 4. kiad. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 102.

³² CIC (1983) 19. kánon.

feddjék őket minden jóssággal és türelemmel, hisz gyakran többet ér a korholandókkal szemben a jóindulat, mint a zordság, a buzdítás többet, mint a fenyegetődzés, a szeretet többet, mint a hatalom; de ha a bűn súlyossága miatt a büntető eszközhöz kell nyúlni, akkor szelídséggel enyhítsék a szigort, irgalommal az ítéletet, kedvességgel a fegyelmet, hogy sértetlenül őrizték meg a népnek annyira üdvös és szükséges rendet s akiket megbüntettek, azok megjavuljanak vagy ha nem akarnak észre térni, a többiek visszariadjanak a büntől, látva üdvös példájukat.”³³

Ugyanez található meg a CIC (1983) 1341. kánonjában: „Az ordináriusnak büntetések kimondására vagy kinyilvánítására irányuló bírói vagy közigazgatási eljárást kell indítania, ha megállapította, hogy sem lekipásztori gondoskodás, főként testvéri feddés útján, sem figyelmeztetéssel, sem dorgálással nem lehet eléggé az igazságosságot helyreállítani, a tettet megjavítani, a botrányt helyrehozni.”

6. Crimen et poena sine lege?

Az egyházi hatóság által jogszerűen kiszabott büntetések alapja az Egyházban meglévő eredendő és veleszületett hatalomból származik, vagyis, hogy büntetőjogi szankciók alkalmazásával korlátozza azokat az egyháztagokat, akik bűncselekményeket követnek el (1311. kánon).³⁴ A jogok gyakorlásának korlátozása a legegységesebb módon a büntetések alkalmazásával lehetséges:

³³ Conc. Trid., sess. XIII, *de ref.*, cap. 1. vö.: CIC (1917) 2214. kánon. 2. §. Prae oculis autem habeatur monitum Conc. Trid., sess. XIII, de ref., cap. 1: „Meminerint Episcopi aliique Ordinarii se pastores non percussores esse, atque ita praesse sibi subditis oportere, ut non in eis dominantur, sed illos tanquam filios et fratres diligant elaborantque ut hortando et monendo ab illicitis deterreant, ne, ubi deliquerint, debitis eos poenis coercere cogantur; quos tamen si quid per humanam fragilitatem peccare contigerit, illa Apostoli est ab eis servanda praeceptio ut illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate et patientia, cum saepe plus erga corrigendos agat benevolentia quam austeritas, plus exhortatio quam comminatio, plus caritas quam potestas; sin autem ob delicti gravitatem virga opus erit, tunc cum mansuetudine rigor, cum misericordia iudicium, cum lenitate severitas adhibenda est, ut sine asperitate disciplina, populis salutaris ac necessaria, conservetur et qui correcti fuerint, emendentur aut, si respiscere noluerint, ceteri, salubri in eos animadversionis exemplo, a vitiis deterreantur”.

³⁴ CIC (1983) 1311. kánon 1. §: „Az egyház született és saját joga, hogy a büntetendő cselekményeket elkövető krisztushívőket büntető rendelkezésekkel fenyítse. – Nativum et proprium Ecclesiae ius est christifideles poenalibus sanctionibus coercendi qui delicta commiserint.”

„Az ember a keresztséggel válik Krisztus egyházának tagjává, és ezzel lesz itt személylé is azokkal a kötelezettségekkel és jogokkal, melyek a keresztyéneket jogállásuknak megfelelően megilletik, amennyiben közösségben vannak az egyházzal, és *amennyiben ezt törvényesen hozott büntető rendelkezés nem akadályozza.*”³⁵

A büntetőügyek vonatkozásában ez a törvényesség elvéből (*nullum crimen, nulla poenas sine lege*) származik, melyet a jogtudomány fejlődésével a nemzeti jogrendszerek többsége is alkalmaz. A kánonjog azonban nem marad meg a pozitív jogalkotás szintjén, hanem ismeri a természetjog és isteni jog azt az arculatát is, amikor a pozitív törvény meghozója képtelen minden társadalmi vagy természeti rendet lefedni, és igenis szükség van a tételes törvény túllépésére és kimondja, hogy:

„Az ebben a törvényben vagy más törvényekben megállapított eseteken kívül, az isteni vagy kánoni törvény külső megsértése csak akkor büntethető valamilyen megfelelő büntetéssel, ha a törvénytörés különös súlyossága büntetést kíván, és sürgős szükség van a botrányok megelőzésére vagy helyrehozására.”³⁶

Ez betű szerint szemben áll a 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről 4. § (1) bekezdésével, mely csak azokat a cselekedeteket rendeli büntetni, amelyekre „e törvény büntetés kiszabását rendeli.” Az ellentét azonban csak azért látszólagos, mert a természetfeletti rendet is magába foglaló kánonjog önmaga ellen vétene, ha csak a tételes jog megsértését szankcionálná. Ahogy az Egyházon belül jelen van az intézményes és karizmatikus rendszer, úgy az egyház jogában, a kánonjogban sem lehet a kettőt egymás nélkül értelmezni.

Az 1399. kánon alapján ahhoz, hogy a CIC-ben nem szereplő büntetendő cselekményekre büntető szankciót helyezzenek kilátásba, két feltételnek kell egyidejűleg teljesülnie:

1. az isteni vagy kánoni törvény külső megsértése különösen súlyos legyen;
2. sürgős szükség kell, hogy legyen a botrányok megelőzésére.

Mivel az Egyház célja a lelkek üdvösségének szolgálata, feladata az is, hogy elhárítson minden veszélyt, ami a lelkeket fenyegeti. Így ez a kánon pozitív jogi

³⁵ CIC (1983) 96. kánon.

³⁶ CIC (1983) 1399. kánon.

keretekbe öntve is lehetővé teszi, hogy olyan isteni (vagyis erkölcsi) törvény külső – akár szándékosságból, akár gondatlanságból (1321. kánon 2. §) fakadó – áthágását is szankcionálják, ami a tételes egyházjogban nem szerepel. Nem szabad ugyanis elválasztani az egyházjogon belül az isteni eredetű és a tisztán egyházi (emberi) eredetű törvényeket. Az 1399. kánon ezért úgyis felfogható, mint az erkölcsi szabályokra való utalás, ami minden jogszabály fölött kell, hogy álljon. Ha ilyen szabály nem létezne, amennyiben szükséges, az Egyház a rábízott krisztusi küldetést akkor is védhetné büntető szankciókkal, ha ezt a lehetőséget az 1399. kánon külön nem tartalmazná.”

A kánonban található megfogalmazás miatt, mely szerint a büntetés ilyen esetekben fakultatív és meghatározatlan (büntethető [...] megfelelő büntetéssel), és maga a büntetendő cselekmény sincs meghatározva, az előjáró diszkrecionalitása különösen is nagy teret kap.

Az 1399. kánon a pozitív jogban megfogalmazhatatlan isteni szabályokat kívánja a lehető legteljesebben büntetőjogilag is védeni. Célja a joghézagok lehető legteljesebb kitöltése. Hasonló az 1399. kánon a Tíz Parancs utolsó két (más számolás szerint utolsó) parancsához, mely még a kívánást is tiltja: „Ne kívánd!” A mindennapi értelemben ez is egyfajta joghézag kitöltő parancs: ne azon gondolkodjon az ember, hogy egy rossznak tűnő cselekedetet megtehet vagy nem, van-e rá közvetlen tiltó parancs, vagy nincs, ne is kívánozzon a rosszra, mert a rossz kívánása is bűn.

Mivel ez a kánon az egész kánonjog, azon belül is a kánoni büntetőjog céljára és szerepére vonatkozik, amely a lelkek üdvösségének előmozdítását tartja szem előtt és a veszélyeztető tényezők kiküszöbölését kívánja, e kánont nem szűken magyarázandó, hanem kedvezményt tartalmazó rendelkezésnek tekinti.

Ezzel a kánonjog bizonyos mérlegelési lehetőséget és mozgásteret hagyott a hatóságoknak a kényszerítő hatalom alkalmazása területén arra, hogy az egyházi jogrend megsértése esetén a lehető legjobban tudják védelmezni minden személy emberi méltóságából fakadó jogát, szükség esetén buzdítással, szükség esetén pedig korlátozással, hogy ezzel helyrehozzák a botrányt elősegítsék a károk megtérítését és előmozdítsák a tettes megjavulását.

7. A tisztességes eljáráshoz való jog

A CIC (1983) 221. kánonja szerint:

„1. §. A krisztushívők jogosultak arra, hogy az egyházban őket megillető jogokat illetékes egyházi fórumon a jog szerint törvényesen igényeljék és védelmezzék.

2. §. Joga van a krisztushívőknek arra is, ha az illetékes hatóság perbe hívja őket, hogy a jog előírásainak megtartásával és méltányosság szerinti alkalmazásával ítélkezzenek róluk.

3. §. A krisztushívőknek joga van arra, hogy kánoni büntetésekkel csak is a törvény előírása szerint sújtsák őket.”³⁷

Tisztességes eljáráson a bíró és a bírósági személyzet által, a törvényileg előírt formákban végzett azon tevékenységek sorát kell érteni, amelyek a vád és a védelem közötti kontradiktórius vita során a vád feltevésének igazolásából és a vádlott ez alapján történő elítélését vagy felmentését kimondó ítélet meghozatalára irányulnak.

A tisztességes eljárás biztosítása magába foglalja mindazokat a természetjogi vagy tételes jogi alapokon nyugvó elveket, amikhez az eljárás tisztességességéhez szükség van, mind az elkövetői, mind a sértetti oldalról. Ilyen: a vád előadásának joga, a védekezéshez való jog, iratbetekintéshez való jog, jogi segítő (pl. ügyvéd) igénybevételéhez való jog, a vádlott utolsó szóhoz való joga, a vallomástétel megtagadásának joga, az eskütételre való kényszerítés tilalma, az

³⁷ Bár az Egyházi Törvénykönyv is számtalan alkalommal használja a „ius – jog” szót, mint olyan fogalmat, ami a krisztushívőknek, de minden embernek is jár, a „jog” szó túlhangsúlyozása félreértelmessékre adhat okot. Az Egyházon belül egyedül Istennek vannak jogai. Az ember jogainak túlhangsúlyozása könnyen arra a következtetésre vezethet, hogy az ember közvetlenül kezd Istentől és az Ő egyházától valamit, mert az neki jár, ahhoz neki joga van. „Az összes krisztushívők kötelességei és jogai” c. fejezet [CIC (1983) 208–223. kánonok], még akkor is, ha „jogok”-ról beszélnek, megfogalmazhatók „kötelesség” formájában is, a jog vonatkozásában ellentétes oldalon álló személy felől: Pl. ennek megfelelően a fenti kánon „kötelesség” formájában megfogalmazva így hangozhatna: „A krisztushívők számára kötelező biztosítani, hogy jogokat illetékes egyházi fórumon a jog szerint törvényesen igényeljék és védelmezzék. 2. §. A krisztushívők kötelesek arra, hogy ha az illetékes hatóság perbe hívja őket, hogy a jog előírásainak megtartásával és méltányosság szerinti alkalmazásával ítélkezzenek róluk. 3. §. Senki sem sújthatja a krisztushívőket kánoni büntetésekkel a törvény előírásán túl menő módon.”

ítélet elleni fellebbezés vagy felfolyamodás joga, nyelvhasználathoz³⁸ való jog, az emberi méltóság tiszteletben tartása, megfelelő bánásmód, a felek és tanúk segítése, ha kell pszichológus vagy egyéb szakértő részvételével is stb.

A bíróság és a bírósági személyzet védelmét leginkább az biztosítja, hogy a felek (általánosságban) sem egymással, sem a tanúkkal, sem pedig a tanúk egymással nem találkoznak; az eljárás írásban történik, hogy a bírósághoz méltatlan konfliktusokat elkerüljék. A bíróság iratai a feleknek nem adhatók ki, fenntartva természetesen a védekezéshez való jogot, valamint a kollégiumban eljáró bírók (akik mindig többségi szavazással döntenek) egyéni *votes*-ai nem kerülnek nyilvánosságra, az ítéletet úgy írják alá, mintha az egyhangú döntés lett volna. Szélsőséges esetben előfordulhat, hogy a bíróságra bekerült irato(ka)t a másik fél és annak ügyvédje vagy képviselője, valamint a tanúk, a szakértők, továbbá az esettel bármilyen kapcsolatba kerülő személyek (a bíróság hivatalos tagjait leszámítva, sem első-, sem másod-, sem harmadfokon) sem ismerhetnek meg.³⁹ A titoktartás kötelezi a feleket, a tanúkat, a szakértőket és a bíróságok tagjait, hogy elkerüljék annak a veszélyét, hogy valamilyen információ fölöslegesen nyilvánosságra kerüljön, ami bárkinek a jó híréért és az eljáráshoz és az eljárásban való tisztes részvételét befolyásolná.

8. A büntetések végrehajtásának időleges szünetelése

Az Egyházban – amint láttuk – a legfőbb jó és a legfőbb cél a lelkek üdve. Ennek megfelelően a büntetés sem mehet a lelkek kárára, amennyiben a lelkek üdvössége miatt a büntetés végrehajtásának időleges szüneteltetésére van szükség, azt maga a jog teszi lehetővé, a megfelelő körülmények fennállta esetén. A *Codex* ismeri a büntetések időleges megszűnését, amit a büntetések felfüggesztődésének (*suspensio prohibitionis*) nevez. A büntetés felfüggesztődése a büntetés hatásainak felfüggesztődése, pontosabban a büntetéssel járó tilalmak részben vagy egészben történő szünetelése azokban az esetekben, és arra az időre, amit a törvény meghatároz. Ha ezek az okok részben vagy egészben megszűnnek, a büntetés megtartásának a kötelezettsége visszatér.

³⁸ A 2017 évi XC. tv. a Büntetőeljárásról 8. §-ában előírja az anyanyelvhasználathoz való jogot. Ezzel szemben a Kánonjog a CIC (1983) az 1471. és 1474. kánonokban csak azt írja elő, hogy a feleknek olyan nyelven kell egymással értekezni (akár szóban, akár írásban történik az), amit mind a két fél ismer. Ehhez tolmács igénybe vehető.

³⁹ CIC (1983) 1598. kánon 1. §: [...] „a közjót érintő ügyekben a bíró igen súlyos veszélyek elkerülése érdekében elrendelheti, hogy bizonyos iratokat senkinek se mutassanak meg, ügyeljen azonban arra, hogy a védekezés joga mindig sértetlen maradjon.”

8.1. A hívő kérésére

Az 1335. kánon 2. §-a szerint, ha halálveszélyben szükség van a hívők ellátására, minden, a szentségek vagy a szentelmények végzésétől vagy kormányzati intézkedések hozatalától eltöltő cenzúra felfüggesztődik; illetve ha az önmagától beálló cenzúra nincs kinyilvánítva, akkor is felfüggesztődik, ha egy hívő, bármely okból kéri a szentséget, a szentelményt vagy a kormányzati intézkedést. Ennek alapja az egyházi törvények egész szellemiségét meghatározó *salus animarum*, mely a CIC (1983) 213. kánon⁴⁰ megfogalmazásában is megnyilvánul. Ez a kánon igazából azokra az esetekre kíván megoldást nyújtani, amit a törvényhozó előre nem láthatott (*epikeia*).

Az első esetben a cenzúrából (a már kimondott vagy kinyilvánítottból) fakadó tilalom felfüggesztődése a csak a halálveszély idejére, valamint csak a halálveszélyben levő személy irányában jön létre. A halálveszély nem csak a kifejezett haldoklás állapota, hanem a halál reális veszélye is lehet. Ennek oka lehet belső: pl. öregség vagy betegség, illetve lehet külső: pl. baleset vagy háború.

A második esetben a felfüggesztődés alapja nem a halálveszély, hanem a hívő kérése, aminek bármely megfelelő oka lehet. Ebben az esetben a tilalom a kérelem idejére és a kérelmező személy vonatkozásában jön létre. Ilyenkor a pap csak akkor tehet eleget a hívő kérésének, ha az önmagától beálló cenzúrát még nem nyilvánították ki. Alapvetően feltételezhető, hogy a hívő, aki kéri a szentséget, szentelményt vagy kormányzati intézkedést, nem tudja, hogy a pap büntetés alatt van. Mivel az önmagától beálló büntetéseket a legtöbb esetben csak maga az elkövető, esetleg rajta kívül még pár ember tudja, vagy előfordulhat, hogy a már beállt büntetést ki se nyilvánítják, annak kötelező megtartása a kinyilvánítás előtt a jó hírnév elvesztését esetleg botrányt jelentene.⁴¹ A 220. kánon alapján nem kötelezhető a tettes, hogy saját büntetett állapotát feltárja, azaz nem köteles magát megalázó helyzetbe hozni, a botrányt pedig kötelessége elkerülni; vagyis a büntetés megtartásának kötelezettsége alul marad a többi jóval szemben. Az ilyen esetekben is elvárható azonban a büntetés alatt levőtől, hogy igyekezzen a büntetéstől megszabadulni, vagy ha ez nem lehet, akkor legalább tartson bűnbánatot.

A jóváteví büntetésekkel kapcsolatban az 1338. kánon 3. §-a kimondja, hogy az 1336. kánon 1. § 3. pontjában levő tilalmak a cenzúrákhoz hasonló módon

⁴⁰ 213. kánon: „A krisztushívők joga, hogy az egyház lelki javaiból, különösen az Isten igéjéből és a szentségekből a szent pástoroktól segítséget kapjanak.”

⁴¹ Velasio De Paolis: *Il Libro VI: Le sanzioni nella Chiesa. Scuola Cattolica*, Vol. 112. (1984) 395.

függesztődnek fel, vagyis halálveszély esetén minden eltiltás felfüggesztődik, illetve a még ki nem nyilvánított önmagától beálló eltiltások esetén felfüggesztődik a tilalom ha azt egy hívő kéri. Ez utóbbinak az oka (akár az 1335. kánon második részében is), hogy a megbüntetett személynek botrányveszélyes helyzetben ne kelljen kánoni büntetés alatt intézkednie: szentséget vagy szentelményt kiszolgáltatnia, illetve kormányzati intézkedést végeznie. Ennek a kánonnak is a lelkek java az alapja, vagyis adott esetben szükség lehet a hivatal, tisztség vagy fakultás gyakorlására.

Az 1335. kánonban és 1338. kánon 3. §-ában leírtak esetén tehát maga a jog ad felmentést a megbüntetettnek, bizonyos feltételek egyidejű teljesülése esetén, a büntetés, illetve az ahhoz kapcsolt tilalmak alól. Ez a felmentés a kánonokban meghatározott körülmények között és időre van érvényben.

8.2. A büntetés alatt levő szüksége esetén

Míg az 1335. kánon a büntetés alatt nem levő személy szüksége vagy kérése alapján függeszti fel a büntetést, addig az 1352. kánon a büntetés alatt levő személy (hívő vagy pap) szüksége alapján teszi ugyanezt.

Az 1352. kánon⁴² 1. §-a lehetővé teszi a szentségek vagy szentelmények felvételét abban az esetben, ha a megbüntetett, aki ettől el van tiltva, halálveszélyben van. Mivel kánoni büntetésnek nem elsősorban a büntetés, hanem az elkövető megjavítása a célja (ezért is nevezi a *Codex* a cenzúrákat gyógyító büntetésnek: 1313. kánon 1. §. 1. pont), ezért ha a megbüntetettnek *szüksége van* a szentségre, akkor a lelkek üdvösségének legfőbb törvénye alapján káros lenne, ha a büntetés szentségtől vagy szentelménytől eltiltó ereje megmaradna, ezért az felfüggesztődik.⁴³ Ilyenkor sem a büntetés szűnik meg, még csak nem is a teljes büntetés függesztődik fel, hanem a szentség vagy szentelmény felvételének a tilalma függesztődik fel ideiglenesen, a halálveszély idejére.

A 2. § abban az esetben teszi lehetővé a büntetés (tehát nemcsak a szentség vagy szentelmény felvétele tilalmának) felfüggesztődését, ha az önmagától be-

⁴² CIC (1983) 1352. kán. – 1. §. Ha a büntetés tiltja a szentségek vagy a szentelmények felvételét, ez a tilalom felfüggesztődik, amíg a tettes halálveszélyben forog. 2. §. Annak az önmagától beálló büntetésnek a megtartási kötelezettsége, amelyet nem nyilvánítottak ki, és nem is közismert azon a helyen, ahol az elkövető tartózkodik, annyiban függesztődik fel egészen vagy részben, amennyiben a tettes nem tudja megtartani azt súlyos botrány vagy becsületvesztés veszélye nélkül.

⁴³ William H. Woestman: *Ecclesiastical Sanctions and the Penal Process*. Open Library, 2000. 53.

álló, nincs nyilvánítva és nem közismert azon a területen, ahol a tettes van, és nem tudja azt megtartani súlyos botrány vagy becsületvesztés veszélye nélkül. Ez a felfüggesztődés nem teljes, hanem csak részleges, és csak arra az időre vonatkozik, ameddig ez a helyzet fennáll. A botrány szó nem erkölsteológiai, hanem büntetőjogi kategória ebben az esetben: valakit arra kényszeríteni, hogy bűncselekményt kövessen el. A botrányveszély vagy becsületvesztés veszélyének meglétéről vagy hiányáról a büntetés alatt levőnek kell döntenie. Kétség esetén a ténykétségre vonatkozó általános elv alapján annak megléte vélelmezhető (14. k.). A botrányveszély vagy becsületvesztés veszélye nemcsak az elkövetőre, hanem a családjára is vonatkozhat, valamint abból kár is fakadhat, ami lehet erkölcsi vagy anyagi.⁴⁴

Az 1335. kánonnal szemben ez a kánon csak akkor teszi lehetővé a még ki nem nyilvánított, önmagától beálló büntetés megtartási kötelezettségének felfüggesztődését, ha az nem közismert azon a területen, ahol az illető tartózkodik. Ha a büntetés közismert, akkor a meg-nem tartás okozhat botrányt. Egy dolog közismert lehet jogilag vagy ténylegesen. Jogilag akkor közismert, ha az elkövető azt bevallotta vagy jogerős bírói ítélettel megerősítést nyert, ténylegesen közismert pedig akkor, ha az tudott és semmilyen mentség vagy jogi vélemény nem zárja ki. Ez esetben a közismertség tényleges közismertséget jelent, ezt jelzi a kánonban szereplő „azon a helyen” kifejezés, hiszen a jogi közismertség nem területfüggő. A már kimondott utólag kimondandó és már nyilvánított önmagától beálló büntetések esetén a közismertség vélelmezett.

A jó hírnév főlöszleges megsértése, mégha az törvényes alapokkal is rendelkezik, nem egyeztethető össze az isteni irgalmassággal, feltéve azt az esetet, hogy az illető valóban bűnbánatot tart és az okozott károkat és botrányt helyrehozza.

9. Befejezés

Az eljárásban mindenhol „személyekkel” találkozunk, legyenek akár természetes személyek, mint az ügy résztvevői, akár jogi (sőt: erkölcsi) személyek, akik az egyetemes egyház nevében gyakorolják feladataikat. Az ő jogaikat kellően védelmezi az, ha pontosan betartják a törvényi előírásokat, de a természetes személyeket, pont emberi méltóságukból fakadóan külön védelem illeti meg.

⁴⁴ Luigi Chiapetta: *Il codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*. Vol. II. Napoli, 1996. 642.

Ahogy azt a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et Spes* című lelkipásztori konstitúciójának 23. pontja is kimondja:

„Az ember számára [...] hozzáférhetővé kell tenni mindazt, ami a valóban emberi élethez szükséges: [...] ilyenek a [...] jó hírnévhez, tisztelethez, megfelelő tájékoztatáshoz, a saját helyes lelkiismeret szerinti cselekvéshez, a magánélete védeleméhez és a jogos szabadsághoz, mely magában foglalja a vallásszabadságot is.”

Amint látjuk, a tisztességes eljáráshoz való jog az első és legfontosabb a jogok védelmében. Ennek figyelembevétele vonatkozik – a felek védelme vonatkozásában – az eljárásban működő hivatalos személyekre, akiknek biztosítani kell a törvényes eljárást, mind egészében, mind pedig részleteiben.

A jogok védelmének a kiinduló motivációja mély erkölcsi gyökerekkel rendelkezik. Ha valaki valóban hisz minden egyes ember, mint Isten képmása méltóságának mindenekfelett álló értékében, a vádlottat nem lehet elhamarkodott szankcionálási módszerekkel bünbakká tenni, pusztán azért, hogy az Egyháznak a gonosztól való elhatárolódását tanúsítsa, vagy ami még rosszabb, hogy kompenzálja az Egyház korábbi tehetetlenségét a gonoszság bizonyos súlyos formáinak megelőzése tekintetében.

A sérelmet elszenvedettnek pedig joga van ahhoz, hogy ha az ő istenképiségéből fakadó személyi méltóságát megsértették, kellő elégtételt kapjon.

A jogok védelmét természetesen az biztosítaná a legjobban, ha senki sem sértené meg másnak a jogát, vagy ha mégis ilyen előfordul, akkor a terhelt a lehető legnagyobb mértékben törekedne arra, hogy az igazságosságot, a megromlott rendet helyreállítsa. Ha pedig ez mégsem kivitelezhető automatikusan akkor az egyháznak kötelessége gondoskodni arról, hogy Krisztus békéje az Isten gyermekei között minél előbb helyreálljon.

A KIBERBÜNÖZÉS EGYES ELMÉLETI DILEMMÁI

Békés Ádám* – Gépész Tamás**

1. Bevezetés

A jelen tanulmány célja, hogy az ún. kiberbűnözés¹ egyes elméleti kérdéseit, az azokkal kapcsolatban kialakult nézeteket, valamint legújabb tendenciákat megvizsgálja. Ezzel összefüggésben a szerzők fel fognak vetni olyan a büntető anyagi jog körébe tartozó dogmatikai, esetleg kodifikációs kérdéseket is, amelyek a gyakorlatban, akár a már folyamatban büntetőeljárásokban is jelentőséggel bírnának.

A kibertér mibenlétét és helyét, elméleti és gyakorlati kérdéseit a büntető jogtudomány is régóta keresi-vizsgálja, így például Polt Péter már kereken négy évtizeddel ezelőtt is foglalkozott az ún. számítógépes bűnözés kérdéseivel,² ahogyan Pusztai László³ is több írásában is vizsgálta a kiberbűnözés témáját.

* Egyetemi docens, Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6460-3684>

** PhD-hallgató. ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9361-9043>

¹ Eleve nem lehetséges egzakt választ adni, hogy mit is értünk pontosan ezen fogalom alatt, hiszen sem tételes jogi, sem a jogtudomány által kidolgozott és egységesen elfogadott, konkrét definíció nincsen erre fogalomra. A legelterjedtebb kriminológiai megközelítés azonban egy dichotóm rendszeren alapul, amely ugyan elfogadja, hogy a kiberbűnözés eltér a „hagyományos” bűnelkövetéstől és az alapján tesz különbséget az egyes cselekmények között, hogy azok szükségszerűen kötődnek-e az informatikai rendszerekhez, hálózatokhoz. Ez alapján „cyber-dependant” és „cyber-enabled” bűncselekményeket különböztethetünk meg a digitális térben. Ennek lényege szerint az előbbi kategóriába azon cselekmények tartoznak, amelyek tárgya az informatikai rendszer, vagyis a tevékenység közvetlenül a számítógép vagy más informatikai rendszer ellen irányul, míg az utóbbi típus azon cselekményeket foglalja magába, amelyeket az információs rendszerek és szolgáltatások felhasználásával követnek el. Ld. például: Jonathan Clough: *Principles of cybercrime*. Cambridge University Press, 2015. 10–11.; Marleen Weulen Kranenbarg: *Cyber-offenders versus traditional offenders: An Empirical Comparison*. Vrije Universiteit. Doktori értekezés. 2018., elérhető itt: <https://tinyurl.com/4uz8tt2w>

² Polt Péter: A számítógépes bűnözés. *Belügyi Szemle*, 1983/6. 60–64.

³ Pusztai László: Számítógép és bűnözés. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok*, 1989/26. 85–146.

Az információ technológiai „forradalom” hajnalán tehát már észlelte a jogtudomány, hogy „kénytelen” lesz ezt az új világot vizsgálni, egyben ahhoz alkalmazkodva a felmerülő kihívásokra megfelelő válaszokat adni (legalábbis próbát tenni arra, hogy azokra megoldást találjon). Tényként adódik, hogy az IT dinamikus fejlődése azóta is folyamatosan tart és gyakorlatilag szinte követhetlenné vált, mostanra a kibertér a mindennapjainkban is megkerülhetlenné vált. Ennek részeként magától értetődőnek vesszük, hogy bárhol hozzáférhetünk az internethez, mint globális és univerzális tudástárhoz, egyben teljeskörű piachoz.

A fentiekkel kapcsolatban Tóth Mihály a következőkre figyelmeztetett:

„[...] tudjuk, hogy minden új, az életünk könnyebbé, tartalmasabbá tételére hivatott technikai vívmány létrehozásával egyidejűleg kitermeli bűnös haszonélvezőit is, s a kriminalitás fejlődése e téren is szinte követhetetlen [így...] fontos kriminogén kérdéseket vet fel pl. az információhoz való szinte korlátlan hozzájutás és az ezzel való visszaélés összefonódása. Az Internet, amellet, hogy „áldás, bizony olykor ’átok’ is, hiszen enyhébb esetben csak a fogyasztók megtévesztésére is sokszor alkalmas kéretlen reklámok áradatával, rosszabb esetben a gyermekpornográfia terjedésével szembesít bennünket»⁴.

Más szempontból megfogalmazott kérdésében Tóth professzor úr azt vetette fel: „[...] miért kell ahhoz új tényállás, ha a hamis papír helyébe, engedve a korszerűség kínálta lehetőségeknek hamis vagy hamisított informatikai program lép”⁵ Jelen tanulmány egyik központi kérdését így akként is megfogalmazhatnánk, hogy kibertérben elkövetett bűncselekmények vonatkozásában „régiborról beszélünk új palackban”⁶, vagy ennél összetettebb, árnyaltabb a kép?

Ezzel összefüggésben arra is szükséges röviden kitérni, hogy ebben az új világban mennyiben tarthatók fenn a büntetőjog által kialakított egyes emberképek, különös tekintettel az az ún. „informatikai elkövetői kör” megjelenésére, valamint a mesterséges intelligencia internet használat során történő intenzív előretörésére.

⁴ Tóth Mihály: Alkothatók-e az informatikai bűnözés változatos formáit lefedni képes büntetőjogi tényállások? In: Gál István: *Informatika és büntetőjog*. Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, 2006. 180., 188.

⁵ Tóth i. m. 182.

⁶ Peter N. Grabovsky: Virtual Criminality: Old Wine in New Bottles? *Social and Legal Studies*, Vol. 10., No. 2. (2001) 243–249.

Jelen cikk tehát elsősorban a kibertér, így különösen az internet mint szinte bárki számára elérhetővé vált, globális és könnyen anonimizálható digitális tér kapcsán felmerülő elméleti jellegű anomáliákat, kérdéseket kívánja körbe járni.

2. Elméleti megalapozás: a kiberbűnözés fogalma, tipizálása

2.1. A tételes jogi meghatározások

A fejezet címe alapján akár arra is következtethetnénk, hogy az informatika világához kötődő bűncselekmények kapcsán – többek között, mivel már mintegy 40 éve vizsgálja azokat a jogtudomány – már kialakult egy egységes, nemzetközi szinten elfogadott, vagyis univerzálisnak tekinthető fogalomrendszer és tipizálás. Ez a felvetés azonban távol áll a tényleges helyzettől.

A legkézenfekvőbb megoldás valóban az lenne, ha a kategorizálásnak egyértelmű és mindenki által egységesen elfogadott, egyben használt tételes jogi alapja lenne. Ezzel szemben azonban még a Budapesti Egyezmény sem ad definíciót arra, hogy mit is kell(ene) informatikai vagy kiber bűncselekménynek tekinteni.⁷ Az egyezmény anyagi jogi megközelítésű tipizálása döntően a védett jogi tárgyon és kisebb részben az elkövetés módján alapul,⁸ ami így az idő előrehaladtával elavulttá válhat. Ezzel kapcsolatban egy 2022-ben publikált

⁷ Az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének kihirdetéséről szóló 2004. évi LXXIX. törvény preambuluma szerint a számítástechnikai rendszerek, hálózatok és adatok hozzáférhetősége, sértetlensége és titkossága elleni cselekmények, valamint az ilyen rendszerek, hálózatok és adatok visszaélészerű használatának megelőzésében, a jelen Egyezményben meghatározottaknak megfelelően büntetendővé nyilvánítva ezeket a cselekményeket

⁸ A Budapesti Egyezmény a következő bűncselekmény típusokat határozza meg:

- I. cím Számítástechnikai rendszer és számítástechnikai adat hozzáférhetősége, sértetlensége és titkossága elleni bűncselekmények alatt a jogosulatlan belépés (2. cikk), a jogosulatlan kifürkészsés (3.cikk), a számítástechnikai adat megsértése (4. cikk), számítástechnikai rendszer megsértése (5. cikk), eszközökkel való visszaélés (6. cikk),
- II. cím Számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények alatt számítógéppel kapcsolatos hamisítás (7. cikk), számítógéppel kapcsolatos csalás (8. cikk),
- III. cím Számítástechnikai adatok tartalmával kapcsolatos bűncselekmények alatt a gyermekpornográfiával kapcsolatos bűncselekmények (9. cikk), míg
- IV. cím Szerzői vagy szomszédos jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekmények alatt a szerzői vagy szomszédos jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekmények (10. cikk)

angol nyelvű tanulmány foglalja össze táblázatos formában⁹ az ún. intézményes meghatározásokat, amelyek igen változatos képet mutatnak.

Az ENSZ által 1994-ben a számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények megelőzése és kontrollja címmel elfogadott útmutatóban¹⁰ még a „*computer crime*” és a „*computer-related crime*” fogalmaknak nincsen konkrét meghatározása és a két fogalom ekvivalens, felcserélhető volt. Ezzel szemben az ENSZ közgyűlése 2000-ben már egyértelműen különbséget tett a két kategória között és azokat a kiberbűncselekmények altípusaiként azonosította.¹¹

A már hivatkozott Budapesti Egyezmény megközelítését az Európai Unió is igyekszik fejleszteni. A Bizottság által 2007-ben – 6 évvel a Budapesti Egyezmény elfogadását követően – kiadott „A számítógépes bűnözés elleni küzdelemre vonatkozó általános politika felé” című közleménye még „számítógépes bűnözést” említ, míg az alatt „olyan bűncselekmények értendők, amelyeket elektronikus kommunikációs hálózatok és információs rendszerek felhasználásával vagy ilyen hálózatokkal és rendszerekkel szemben követnek el”. Újabb 6 évvel később, az „Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája: Nyílt, megbízható és biztonságos kibertér” című közlemény azonban már „számítástechnikai bűnözésről” beszél, egyben megkülönbözteti a „számítástechnikai bűnelkövető” fogalmát is. A közlemény meghatározása szerint a „számítástechnikai bűnözés” pedig számos különböző bűncselekményt magában foglal, amelyek során a számítógépek és az információs rendszerek az elsődleges eszközök, illetve ezek az elsődleges célok, ezek között pedig megkülönbözteti a hagyományos, a tartalmakhoz kapcsolódó és a csak számítógépekre és információs rendszerekre korlátozódó bűncselekményeket.

⁹ Kirsty Phillips – Julia C. Davidson – Ruby R. Farr – Christine Burkhardt – Stefano Caneppele – May P. Aiken: *Conceptualizing Cybercrime: Definitions, Typologies and Taxonomies. Forensic Sciences*, Vol. 2., No. 2. (2022) 383. (A továbbiakban: Phillips et al.)

¹⁰ United Nations Manual on the Prevention and Control of Computer-Related Crime; United Nations: New York, NY, USA, 1994.

¹¹ A tipizálás lényege szerint „computer-crime” alatt a szűk értelemben vett kiberbűncselekményeket kell érteni, amelyeket elektronikus eszközökkel hajtanak végre a számítógépes hálózatok vagy azok által feldolgozott adatok biztonságával szemben, míg a „computer-related crime” körébe bármely olyan illegális cselekmény bele tartozik, amelyet számítógépes rendszer vagy hálózat útján követtek el, beleértve az illegális adatok, információk számítógépes rendszer vagy hálózat útján történő birtoklását, továbbítását vagy terjesztését is. UN Congress Crimes Related to Computer Networks. 10th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders; United Nations: Vienna, Austria, 2000. 5. Ld. https://www.unodc.org/documents/congress/Previous_Congresses/10th_Congress_2000/017_ACONF.187.10_Crimes_Related_to_Computer_Networks.pdf Ehhez egyébként hasonló megközelítést alkalmaz Wall egy tanulmányában, amelyben megkülönbözteti a „computer integrity”, „computer assisted” és „computer content” bűncselekményeket.

Az előzőekből úgy tűnik, hogy a nemzetközi aktorok által elfogadott egyes meghatározások az időmúlásával, így a technológiai fejlődéssel együtt egyre tágabbá, kevésbé konkrétá válnak és egy, minél absztraktabb, általánosabb fogalmat próbálnak megalkotni a kiberbűnözésre. Ezen tendenciával szemben is látható azonban ellenpélda, a Nemzetközösség által elfogadott megközelítés szerint kiberbűnözés alatt azon bűncselekményeket kell érteni, amelyek célpontja számítógépes információ, ami értelemszerűen egy meglehetősen szűkítő értelmezés az előzőekhez képest.¹²

2.2. Kriminológiai megközelítések

Kérdésként merül fel, hogy tételes jogi definíció hiányában a jogtudomány, elsősorban kriminológiai megközelítés mellett tudott-e univerzálisan alkalmazható meghatározást és tipológiát kialakítani a kiberbűnözésre. Az egyik megközelítés a bevezetésben is felvetett kérdésre keresi a választ vagyis, hogy régi borról beszélhetünk-e új palackozásban a kiberbűnözés esetében.

Ezt a kérdést, vagyis a „rég” vagy „új” bűnelkövetés problematikáját Parti Katalin is körbejárta doktori disszertációjában¹³, amely szerint a következő nézőpontok figyelhetők meg:

- a) „*old wine, new bottles*”, vagyis a problémák ugyanazok mint régen, az informatika fejlődése adta lehetőségek legfeljebb az elkövetés közege változott, míg a
- b) „*new wine, new bottles*” megközelítés szerint digitális tér, így különösen az internet nem „csak” új közeget jelent, hanem azzal együtt új bűncselekmény és deviancia formák is megjelennek,
- c) „*new wine, no bottles*” nézőpont lényege pedig abban ragadható meg Parti szavaival élve, hogy „ezeknek a bűncselekményeknek az internet mint médium ad speciális formát és teret, de az internettől függetlenül, azon kívül is léteznek”¹⁴.

¹² Akhgar – Choras – Brewster – Bosco – Veermeersch – Luda – Puchalski – Wells: Consolidated Taxonomy and Research Roadmap for Cybercrime and Cyberterrorism. (A továbbiakban: Akhgar et al.) In: Babak Akhgar – Ben Brewster (eds.): *Combating Cybercrime and Cyberterrorism: Challenges, Trends and Priorities*. Cham, Springer, 2016. 298.

¹³ Parti Katalin: *Gyermekpornográfia az interneten*. Miskolc, Bíbor, 2009.

¹⁴ Parti i. m. 373.; Varga Árpád: Az informatikai bűnözés fogalmi meghatározása, csoportosítása és helye a hazai jogfejlődésben. In *Medias Res*, 2019/1. 151.

A legelterjedtebb kriminológiai megközelítés¹⁵ azonban egy dichotóm rendszeren alapul, amely ugyan elfogadja, hogy a kiberbűnözés eltér a „hagyományos” bűnelkövetéstől, mégis – a fentiekhez némiképp hasonlóan – az alapján tesz különbséget az egyes cselekmények között, hogy azok szükségszerűen kötődnek-e az informatikai rendszerekhez, hálózatokhoz. Ez alapján „*cyber-dependant*” és „*cyber-enabled*” bűncselekményeket különböztethetünk meg a digitális térben. Ennek lényege szerint az előbbi kategóriába azon cselekmények tartoznak, amelyek tárgya az informatikai rendszer, vagyis a tevékenység közvetlenül a számítógép vagy más informatikai rendszer ellen irányul, míg az utóbbi típus azon cselekményeket foglalja magába, amelyeket az információs rendszerek és szolgáltatások felhasználásával követnek el. Ezt a kategorizálást is számos szerző igyekszik finomítani, így például Wall,¹⁶ aki bevezet egy új típust, az ún. „*cyber-assisted crime*” kategóriáját. Megközelítésében a „*cyber-dependant*” bűncselekmények tekinthetők az „igazi” kiberbűncselekményeknek, amelyek tárgya a számítógépes rendszer és anélkül nem is jöhetnek létre, míg köztes, hibrid típust képeznek a „*cyber-enabled*” cselekmények, amelyek esetében az informatikai rendszer „csak” egy új elkövetési módját, közegét adja egy már ismert, „hagyományos” deliktumnak (például csalásnak), míg a „*cyber-assisted*” cselekmények esetében a digitális eszközök megkönnyítik a „klasszikus” bűncselekmény elkövetését (például internet alapú titkosított hívásokkal).

A fenti tipológiákat számos szerző igyekszik még tovább disztingválni, így például a fentebb hivatkozott angol nyelvű tanulmányban egy komplex rendszer¹⁷ került kidolgozásra, amely figyelembe veszi azt, hogy adott cselekmény milyen mértékben kötődik a kibertérhez és azt is, hogy az azzal megvalósított jogsértés elsődlegesen mi ellen irányul. Más szerzők a Budapesti Egyezmény szerinti tipológia tovább fejlesztését javasolják az újabb típusú jogtárgysértésekre, egyben bűncselekmény típusokra figyelemmel.¹⁸

¹⁵ Mezei Kitti: A kiberbűncselekmények hazai szabályozásának aktuális kérdései. *Magyar Jog*, 2019/5. 305.; Jonathan Clough: *Principles of cibercrime*. Cambridge University Press, 2015. 10–11.; Kranenbarg i. m.

¹⁶ D.S. Wall: The Internet as a Conduit for Criminals. In: A. Pattavina (szerk.): *Information Technology and the Criminal Justice System*. Thousand Oaks (CA, USA), Sage, 2005. 77–98. (Chapter revised March 2010); D.S. Wall: *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*; Cambridge, UK, Polity Press, 2007. 288.

¹⁷ Phillips et al. i. m. 390.

¹⁸ George Tsakalidis – Kostas Vergidis A systematic approach toward description and classification of cybercrime incidents. *IEEE Trans. Syst. Man Cybern. Syst.*, Vol. 49., No. 4. (April 2019) 710–729.

2.3. A fogalomrendszer jövője: úton a globális és univerzális kiberbűnözés felé?

A fentiekkel összefüggésben Varga rámutatott, hogy az infokommunikációs technológiákhoz (a továbbiakban: IKT) kapcsolódó bűncselekmények elkövetése, elkövetői köre kapcsán kialakulni látszik egy kétpólusú tendencia. Ennek lényege, hogy az IKT és az internet hétköznapivá válásával megjelent egy, ezen technológiákat felhasználói szinten, ugyanakkor tömeges méretben használó „laikus” elkövetői kör, míg ennek ellenpólusaként egyre nagyobb teret kapnak a kifejezetten profi, IKT szaktudással rendelkező elkövetők is, amivel együtt „megjelenik a bűnözés még specializáltabb, tudásalapú szegmense is”.¹⁹

A COVID-19 járvány generálta legújabb – sajnálatos – jelenség is alátámasztani látszik a fentieket, amit az Europol is vizsgált az egyik friss jelentésében.²⁰ Ezek szerint jelentős növekedés volt megfigyelhető a pandémia időszakában mind a „nyílt” interneten, mind a dark weben elkövetett, a gyermekek szexuális zaklatására és kizsákmányolására irányuló bűncselekmények vonatkozásában. Ez ugyanis azt mutatja, hogy az informatikai bűnelkövető nem „csak” a technológiai fejlődéshez fog igazodni, hanem a digitális téren kívülálló, „valós” problémákhoz is adaptálódni fog, ahogyan a „való világ” alakulása, nehézségei is indukálhatnak – akár nem várt – keresletet az IKT bűnözés jelenlegi és újabb formái iránt. Az Europol jelentése pedig megerősíti azon kritikus gondolatokat is, amelyek szerint nem lehet elégséges egy rugalmas és „élő” kiberbűnözési tipológiát kialakítani és a büntető anyagi jogi szabályokat ahhoz igazítani, hanem „[...] kiemelt jelentősége van elsődlegesen a prevenciónak, különösen a felhasználókhöz igazított oktatásnak, ismeretterjesztések, mert még mindig az ember a leggyengébb láncszem a kiberbiztonság szempontjából”.²¹

Összefoglalva a fenti elméleti jellegű felvetések tanulságait, a szerzők álláspontja szerint a bűnüldözési gyakorlatot is nagyban elősegítené valamely nemzetközi vagy akár globális szinten egységes alkalmazható megközelítés és fogalomrendszer kialakítása a kiberbűnözés, így egyben az interneten elkövetett bűncselekmények kapcsán. Az egységes elméleti alapok mint egyfajta közös kiindulópont és szemlélet hatékonyan tudnák segíteni a különböző nemzetiségű bűnüldöző hatóságok közötti kooperációt. Ez pedig nagyban elősegíthetné egy

¹⁹ Varga i. m. 155.

²⁰ EUROPOL. Exploiting Isolation: Offenders and Victims of Online Child Sexual Abuse during the COVID-19 Pandemic. The Hague, The Netherlands, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2020.

²¹ Mezei i. m. 313.

adott cselekmény tekintetében a gyakorlati nehézségek áthidalását, így különösen a joghatósági, illetékességi kérdések ütközésének feloldását, a bűncselekményi minőség kölcsönös megállapíthatóságát (a kettős inkriminalizáció elvének könnyebb érvényesülését), ezáltal hatékonyabb, gyorsabb és rugalmasabb nemzetközi bűnügyi együttműködést eredményezne – míg utóbbi kooperáció tényleges érvényre juttatása az IKT bűncselekményekkel szembeni hatékony fellépés sarokköve (lenne).

3. Létezik-e kiber bűnözői elkövetői kör?

A kriminológiai megközelítésű tipizáláshoz szorosan kapcsolódó kérdésként merül fel, hogy ha elfogadjuk a kiberbűnözés mint speciális bűncselekményi kategória létezését, akkor ahhoz kapcsolódóan létezik-e speciális kiber bűnözői elkövetői kör is. Amennyiben igenlő a válasz, akkor milyen alapon lehetséges ezen speciális elkövetői kör azonosítása és annak kapcsán milyen, egyediségükből eredő kérdések merülnek fel.

Varga Árpád tanulmányában egyértelműen akként foglal állást, hogy az IKT bűncselekmények kapcsán érdemes informatikai elkövetői körrel beszélni, ugyanakkor arra ő is rámutatott, hogy ezen csoport még legalább két további, teljesen különböző és jól elkülöníthető alcsoportra tagolható. Egyfelől a „lai-kus” tömegfelhasználók azon csoportjára, akik különösebb szakismeret nélkül használják fel a digitális teret – általában valamilyen tartalom – bűncselekmény elkövetésére, másfelől a „profi”, speciális informatikai szaktudással rendelkező elkövetőkre, aki jellemzően sokkal súlyosabb bűncselekményeket követnek el a kibertér felhasználásával. Alapvetően ezzel a pragmatikus csoportosítással egyet lehet érteni, ugyanakkor önmagában ezen jellemzőek még nem alapozzák meg speciális anyagi jogi szabályok megalkotását külön az informatikai elkövetőkre vonatkozóan. Az viszont hosszabb távon elkerülhetetlennek tűnik – már csak a technológiai fejlődés folytán is –, hogy az informatikai bűnelkövetők mint sajátos elkövetői kör további specifikus tulajdonságaik, jellemzőik felismerése és meghatározása mellett, valamint az azokhoz kapcsolódó szintén IKT specifikus további anyagi jogi szabályok meghatározása mellett a tételes jogunkba is bevezetésre kerüljön (pl. a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések analógiája mentén, ennek megfelelően egyes szerzők kifejezetten az internetes bűncselekmények elkövetői tekintetében javasolják az internet használatától tör-

ténő eltiltás, legalábbis korlátozás lehetőségének bevezetését a speciális prevenció tényleges érvényre juttatása érdekében²²).

Utalunk arra is, hogy a gyakorlatban a számítógépes underground világában – szemben a fenti dichotóm megközelítéssel – jóval több szerepet, szereplőt fedezhetünk fel: *hackerek*, *crackerek*, vírusírók, kalózkodók, *phreakerek*, *cyberpunkok*, adathalászok és egyéb anarchista, vagy akár terror szervezetek is működnek a világhálón.²³ Fenntartjuk azonban, hogy az ezen szereplők által megvalósított cselekményekre a büntető anyagi jog kellő választ ad(hat) önmagában már ezen deviáns magatartások büntetendő nyilvánításával, ezért a pönalizáláson túl – egyelőre – nem tűnik indokoltnak az „informatikai elkövető” fogalmának további differenciálása.

Az említett speciális elkövetői körön belül érdemes szót ejteni arról is, hogy egyes megközelítések szerint különbség tehető a „*hacker*” és „*cracker*” szerepei között, amely szerint a *hacker* elsődleges célja az informatikai rendszerbe történő jogosulatlan belépés és adatszerzés, míg a *cracker* ezirányú tevékenységének célja a pénzszerzés. A *hacker* tevékenységekkel kapcsolatban kialakult az ún. *etikus hacking* is mint egyfajta biztonsági szolgáltatás nyújtása, ami tulajdonképpen az adott információs rendszer biztonsági réseinek felderítésére és a konzekvenciák alapján azok kijavítására, fejlesztésére irányul.

Ezen felül az illegális, kifejezetten bűnös szándékkal elkövetett és a legalitás talaján mozgó etikus *hacker* tevékenységek között félfőn helyezkedik el egy új jelenség, az ún. „*hacking back*”. Ez tulajdonképpen azt a helyzetet jelöli, amikor egy információs rendszert támadás ér és azt „visszatámadással” hátrítják el, vagyis egy speciális jogos védelmi helyzet alakul ki. Ezzel kapcsolatban azonban a visszatámadás, a „*hacking back*” jogát és terjedelmét szigorú szabályok között szükséges tartani: egy 2020-ban publikált, a „*hacking back*” legalitásával nemzetközi jogi kontextusban foglalkozó tanulmány²⁴ szerint ez a jog nem vonható meg, ugyanakkor a legtöbb nemzeti jog a szükségesség és az arányosság kritériumainak való megfelelést várja el a cselekmény megengedhetőségéhez, vagyis büntetendőséget kizáró okként történő érvényesüléséhez. Figyelemmel arra azonban, hogy az interneten elkövetett bűncselekmények kapcsán döntő többségben több állam joghatósága is megállapíthatónak tűnik,

²² Digitális Btk. Novella Javaslat, Digitális Jólét Program, 2021.

²³ Ld. Szabó Alíz: Az online-térben terjedő deviancia, a cybercrime az iformációtechnológia tükrében. *Infokommunikáció és Jog*, 2017/Különszám, 61.

²⁴ *The Legality of Hacking Back under International Law*. Candidate number 9015, University of Oslo, Faculty of Law, 2020.

tisztázatlanná válhat a „*hacking back*” jogi megítélése²⁵ akkor, amikor az egyik érintett állam joga eltér e körben a másiktól (például a magyar szabályozás egyelőre nem vagy nehezen ismeri el az etikus vagy „*white hat*” *hacking* tevékenység jogszerűségét, így egyes szerzők alapvetően jogellenesnek tekintik ezt a fajta tevékenységet is és csak kivételesen, különösen méltányolható esetben tartják elengedhetőnek a büntetőjogi következmények alkalmazását, vagy a büntetés korlátlan enyhítése lehetőségének biztosítását^{26,27}, ami nyilvánvalóan befolyásolja a „*hacking back*”-hez való hozzáállást is).

A következő fejezetben részletesebben kitérünk rá, de már itt is megjegyezzük, hogy amennyiben elfogadjuk a fenti speciális és meglehetősen változatos képet mutató informatikai elkövetői kör létezését, úgy az egyes alcsoportok tipikus tulajdonságai új kihívások elé állítják az eddig kialakított büntetőjogi emberképeket is.

4. Új(abb) elkövetési magatartások, relativizálódó alapfogalmak, avagy szükséges-e a büntető anyagi jog „digitalizálása”?

Jelen fejezetben csak röviden kívánunk felvillantani további, elsődlegesen a büntető anyagi jog körébe tartozó kérdéseket, kihívásokat, amelyek a kiberbűnözés, így az Interneten elkövetett bűncselekmények kapcsán is gyakorta felmerülnek, egyben gyakorlati jelentőséggel is bírhatnak a folyamatban lévő büntetőeljárások során.

Egyrészt az IKT bűncselekmények kapcsán örökzöld kérdésként merül fel, hogy vajon az újdonsült devianciák és potenciális elkövetési magatartások, így például az ún. *cyber-bullying*, *cyber-stalking*, *sexting*, *phishing*, *pharming*²⁸, vagy a *revenge porn*, az *upskirting*, a *cyberflashing*, esetleg a *fake news* terjesztése vagy hamis profil alkotása – szükségessé teszik-e külön specifikus, sui generis törvényi tényállások bevezetését (vagy akár specifikus általános részi rendelkezések bevezetését).

²⁵ Ambrus István: Recenzió: Miskolczi Barna – Szathmáry Zoltán: Büntetőjogi kérdések az információk korában. (Budapest: HVG-ORAC 2018) *Állam- és Jogtudomány*, 2022/3.

²⁶ Digitális Btk. Novella Javaslat, Digitális Jólét Program, 2021. 130–138.;

²⁷ Ellentétes példák: BKK – T-systems vs. Telekom ügy. Ld. Mezei Kitti: A jogosulatlan belépés, avagy a *hacking* szabályozása a büntetőjogban. *Rendőrségi Tanulmányok*, 2020/2. 34–35.

²⁸ Szabó i. m. 62–64.

A jelen tanulmány terjedelmi korlátaira is figyelemmel ezen kérdés kapcsán csak annyiban kívánunk állást foglalni, hogy véleményünk szerint jelentős mértékű büntető anyai jogi reform egyelőre nem indokolt a hazai szabályozás tekintetében. Ezzel együtt a kiberbűnözés fejlődése során elkerülhetetlennek tűnik egy ponton majd az anyagi jogi szabályozás reformációja, amelynek azonban nem lehet célja valamennyi újonnan kialakuló deviáns magatartás – szinte kazuisztikus – definiálása és pönalizálása. Ez a jogalkotói megoldás ugyanis ellehetetlenítené az újabb bűnözői tendenciák lekövetését. Ennél egy fokkal rugalmasabb és ezáltal hatékonyabb megoldás lehet – a legszükségesebb új törvényi tényállások kodifikálása mellett – a kiberbűnözésre vonatkozó specifikus általános részi szabályok bevezetése (így például a joghatósági, illetékességi szabályok, az elkövetők (al)kategóriáinak meghatározása, a veszély és a büntethetőségi akadályok újraszabályozása tekintetében).

Ezen témakörön belül szükséges szót ejteni arról, hogy a mesterséges intelligencia és annak számtalan – akár csak jelenlegi és jövőben tervezett, vagy elképzelt – alkalmazása gyakorlatilag még a fentieknél is nagyobb intenzitással kikezdeni látszik a büntetőjog eddig szilárdnak hitt – akár több százéves múltra visszatekintő – alapelveit. Ezzel a dilemmával több szerző is foglalkozik részletesen, így például Miskolczi Barna és Szathmáry Zoltán közös munkájukban²⁹ mélyreható elemzését adják a témának és számos, *de lege ferenda* javaslatot is tesznek. Ezek közül is kiemelkedik a mesterséges intelligencia alkalmazása kapcsán a „tovább-redukált” cselekmény fogalom koncepciója, amely bizonyos, a mesterséges intelligencia mint autonóm döntéshozó által megvalósított cselekmények esetében gyakorlatilag kiiktatná az emberi magatartás, valamint az akaratlagosság feltételét mint az emberi szubjektumot a bűncselekménykénti minősítésből és az így kizárólag hatóképes magatartássá redukált „cselekményt” pönalizálná. Ezzel együtt a hivatkozott szerzők álláspontja szerint a mesterséges intelligencia „autonóm döntésével kapcsolatos büntetőjogi felelősségi rendszert a jogi személy büntetőjogi felelősségének analógiájára lehet kialakítani”.³⁰

A fenti felvetés kikezdeni látszik a büntetőjog által eddig ismert emberképeket, amelyek a büntetéstan teóriák alapját képezik. Ezzel kapcsolatban általánosságban megkülönböztettük eddig az abszolút, a relatív és ezen két megköze-

²⁹ Miskolczi Barna – Szathmáry Zoltán: *Büntetőjogi kérdések az információk korában*. Budapest, Orac, 2018.

³⁰ Uo. 88–89.

lítés szintézisére törekvő egyesítő elméleteket.³¹ Az abszolút elmélet jellemzője a bűncselekmény elkövetésére reagálás, vagyis középpontjában a „tett” áll, így emberképe indeterminista, vagyis az embert szabad akaratúnak tekinti és büntetési célja a tettel arányos megtorló büntetés. Ezzel szemben a relatív elmélet elsődlegesen a jövőbeni bűncselekmény megakadályozását, vagyis a prevenciót mint büntetési célt tartja szem előtt, ezért fókuszában elsősorban nem a tett, hanem a tettes mint individuum áll. Ezen két elmélet pozitívnak tartott elemeknek szintézisére törekednek az ún. egyesítő elmélet hívei. A jelenleg hatályos Btk. emberképének vizsgálata során Ligeti Katalin arra jutott, hogy

„a XXI. században a büntetőjog és a büntető eljárásjog, mint az állami büntetőhatalom monopóliumának kifejeződései, nem öncélúak és eleve adottak, hanem az individuumhoz képest másodlagosak és szolgáló intézmények. Noha a büntetőjogi szankcionálással való magatartásirányításról lemondani nem lehet, az emberi jogok nem pusztán korlátját jelentik az elsődleges állami büntetőhatalomnak, hanem az ember az államnál előbbre való és ezt kifejezésre kell juttatni mind a tettel való bánásmód, mind az áldozat védelme és anyagi kártalanítása tekintetében. A büntetőjog, mint a szolgáltató igazságszolgáltatás része egyrészt a sértett sérelmének enyhítésére, megszüntetésére, másrészt a sértett és a megsértett közösség kiengesztelésére kell, hogy törekedjen.”³²

A fenti felvetésekből is jól látható azonban, hogy ezen „klasszikus” megközelítések több szempontból is legalábbis újragondolást igényelnek. Egyfelől az országhatárokon átnyúló, akár globális szinten történő elkövetésre figyelemmel és univerzális büntetőjogi kódex hiányában kérdésként merül fel, hogy melyik állam büntetőjoga hivatott betölteni az egész világra kiterjedően a magatartásirányító funkcióját (és az miért és mennyiben lenne elfogadható az elkövetés során érintett, de eltérő jogi kultúra-gondolkodás és szabályozás mellett működő országokban). Az informatikai elkövetői kör kapcsán pedig például kiemelt jelentősége lehet annak, hogy „laikus” vagy „profi” elkövetőről van-e szó, hiszen nem elvárható, hogy egy informatikai szaktudással egyébként nem rendelkező személy ugyanolyan mértékben előre lássa ugyanazon jellegű cselekménye lehetséges következményeit, mint egy speciális IT szaktudással ren-

³¹ Belovics Ervin et al.: *Büntetőjog I. Általános rész.* Harmadik, hatályosított kiadás. Budapest, HVG- ORAC, 2020. 424–430.

³² Ligeti Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv általános részének Koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/1. 4–53.

delkező egyén. Az individualizált büntetőjogi felelősség alapját képező bűnös tudattartalom megítélése során tehát még inkább hangsúlyosabbá kell válnia az egyénnek, mivel különösen a „laikus” elkövetők tekintetében még inkább elmosódni látszik a bűnös belenyugvás és a *luxuria* közötti vékony határvonal, ahogyan a „tőle elvárhatóság” megítélése kapcsán is hangsúlyosan figyelembe kell venni az adott egyén konkrét informatikai tudását. A mesterséges intelligencia mint autonóm döntéshozó koncepciója vonatkozásában pedig értelmetlenné válnak a büntetőjogi emberképek, hiszen már nem is beszélhetünk egyénről, így individualizált büntetőjogi felelősségről sem – ugyanakkor ez a megközelítés is csak addig tartható, ameddig az MI önálló érzelmi viszonyulásra és döntésekre nem válik képessé. Ezzel kapcsolatban további nehézséget eredményezhet az ún. chatbotok megítélése, amelyek képesek ismert embereket, sztárokat, politikusokat vagy akár történelmi személyeket utánozni és a felhasználó számára azt az érzetet kelteni, hogy velük kommunikál, az ő gondolataikat, véleményüket, tanácsaikat látja. Ki lesz ugyanakkor a felelős azért, ha egy ilyen chatbot rossz tanácsot ad vagy olyan kijelentést tesz, amely adott esetben, ha azt természetes személy tenné, megalapozná a büntetőjogi felelősségét?

A felvetett kérdéssel kapcsolatban érdemes kitérni arra, hogy az USA-ban már jelenleg is folyamatban van egy ilyen, elsősorban kártérítés miatt indított ügy.³³ A történeti tényállás lényege szerint egy 14 éves fiú egy internetes oldalon működtetett chatbot szolgáltatás és a karakterekkel folytatott kommunikáció függőjévé vált, így befolyásuk hatására tragikus módon öngyilkosságot követett el. A sértett fiú családja által benyújtott kereset állítása szerint ráadásul a chatbotokat kifejezetten úgy üzemeltették, hogy azok minél több személyes információt gyűjtsenek be a felhasználókról és minél addiktívabbak-meggyőzőbbek legyenek különösen a fiatalabbak számára. Belátható, hogy amennyiben az öngyilkosságra rábírást nem egy virtuális, hanem egy élő, létező személy valósította volna meg, akkor az a hatályos magyar büntető anyagi jogi szabályozás alapján akár az emberölés – Btk. 160. § (5) bekezdésébe ütköző esetének –, vagy az öngyilkosságban közreműködés súlyosabban minősülő – Btk. 162. § (2) bekezdésébe ütköző – gyanúját is felvethetné. Gondolatkísérletként érdemes kitérni arra, hogy a kereset szerint mind a chatbotokat fejlesztő, mind a webhelyet működtető társaságoknak, azok vezetőinek és fejlesztőinek kötelessége lett volna megakadályozni azt, hogy a chatbotok bármilyen erőszakos cselekedetre, így akár öngyilkosságra buzdító – vagyis büntetőjogi szempontból rábírnai tö-

³³ Az ügy rövid lenyegét ld. magyarul itt: <https://tinyurl.com/9hvxkuft> (letöltés ideje: 2024.12.05.) A folyamatban lévő eljárás állását és a benyújtott kereset lenyegét angolul ld. itt: <https://tinyurl.com/y8989rsh> (letöltés ideje: 2024.12.05.)

rekvő – kijelentést tehessenek. Okkal merülhet fel tehát ezzel kapcsolatban az ő oldalukon a szükséges biztonsági intézkedések megtételének elmulasztása, ami akár a foglalkozási szabályok megszegéseként is értékelhető lehetne, így megalapozhatná a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés deliktumának a gyanúját – kivéve, ha az válik bizonyítottá, hogy az MI a megfelelő óvintézkedések ellenére „saját” döntése alapján tett – magyar jog hatálya alatt – büntetőjogi értékelés alá eső kijelentéseket.

A jelen cikk szempontjából további érdemi kérdéseket vet fel a fent hivatkozott kötet azon része, amely a kibertér támasztotta jelenlegi eljárási anomáliákkal foglalkozik és többek között azt a következtetést vonja le, hogy „az elkövetés helyének meghatározása a kibertérben (interneten) keresztül történő elkövetés esetén lényegesen nagyobb dilemmát jelenthet a hatóságok számára, mint a szokványos, személyes jellegű bűnelkövetés esetén”.³⁴ Erre figyelemmel, amint arra később kitérünk, a kibertérben elkövetett cselekmények tekintetében mind az anyagi, mind az eljárási értelemben vett joghatóság értelmezése kapcsán indokoltnak tűnik egyfajta szemléletváltás és a területi alapú joghatóság meghaladása, legalábbis a fizikális tértől történő elválasztása (például egy univerzálisan alkalmazható „digitális tér” használatával).

Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a büntető anyagi jog – mind általános, mind különös részi – szabályaink reformációja, legalábbis revíziója és a kiberbűnözés szülte problémákhoz igazodó adaptálása, egyben kiegészítése, mondhatni „digitalizálása” elkerülhetetlennek látszik. Ezzel kapcsolatban azonban a jogalkotók részéről paradigmaváltásra is szükség lesz ahhoz, hogy az új szabályok megfelelő flexibilitást nyújtsanak az egyre fejlődő és formálódó informatikai bűnözéssel szembeni hatékony fellépéshez, beleértve azt, hogy azok esetleges (túl)komplikáltsága ne akadályozza a nemzetközi bűnügyi együttműködés hatékonyságát és sikerességét.

5. Összegzés

A fentiek alapján alappal merül fel a kérdés: hogyan tudja a büntető jogtudomány – legalább elméleti szinten – felvenni a lépést a megállíthatatlanul és egyre dinamikusabban fejlődő infokommunikációs technológiákkal, illetve azokra épülő, azokból kifejlődő bűnözéssel. Szükséges, egyáltalán lehetséges-e az, hogy a büntetőjog is „dinamikussá” váljon és a kibertér újabb jelenségeire

³⁴ Ambrus i. m. 109.; Miskolczi–Szathmáry i. m. 107–121.

szintén új jogintézményekkel reagáljon? Álláspontunk szerint a kérdés nem válaszolható meg kategorikus „igen” vagy „nem” válasszal.

Egyfelől az internet mint globális és univerzális kibertér kapcsán egyértelműnek tűnik, hogy a különböző nemzeti megközelítések és ezáltal alapjaiban fragmentált büntetőjogi szabályozás – amennyiben a valóban hatékony fellépés a cél a kiber bűncselekményekkel szemben akkor – a jövőben tarthatatlanná fog válni. Ez nyilván nem azt jelenti, hogy az egyes államok szuverenitást sértve e körben el kellene vonni a nemzeti jogalkotás lehetőségét és – egy még jelenleg nem létező globális aktoron keresztül – egy globális, egységes büntetőjogi szabályozást létrehozni. Ezzel szemben az viszont jól látszik, hogy mind elméleti, mind gyakorlati szempontból indokolt volna egy, a kiberbűnözésre vonatkozó univerzális fogalomrendszer megalkotása. Ez nyilvánvalóan megkönnyítené a tudományos diskurzust is, valamint gyakorlati szempontból is előnyös volna, hiszen minden bizonnyal elősegítené a nemzetközi bűnügyi együttműködések hatékonyságát. Véleményünk szerint egy ilyen, univerzális és globálisan elfogadott fogalomrendszer tudná megteremteni annak az alapjait, hogy az eljárási szereplők – akik fizikálisan akár a világ teljesen különböző pontjain is tevékenykednek – ténylegesen megértsék egymást és ezzel biztosítani tudják a digitális térben elengedhetetlen gyors fellépést.

Az érem másik oldalát az képezi, hogy még ha egy egységes koncepcionális megközelítés szükségesnek is látszik a kiberbűnözéssel szembeni hatékony fellépéshez, ez nem teszi mindenképpen indokolttá a büntetőjogi szabályozás teljes és folyamatos reformját. Belátható ugyanis, hogy a kibertérben mind újabb devianciák fognak megjelenni, ugyanakkor ezek a magatartási formák nem feltétlenül teszik szükségessé újabb és újabb törvényi tényállások bevezetését. Amennyiben ugyanis a büntetőjogi szabályozás a dinamikus technológiai fejlődéssel folyamatos jogszabály változások, újabb és újabb fogalmak és/vagy törvényi tényállások bevezetése útján próbálna lépést tartani, úgy az minden bizonnyal az elvárt céllal ellentétes eredményezhez, átláthatatlan és követhetetlen jogszabályi környezetbe vezetne. Egy ilyen tendencia egyben sértene a jogbiztonság elvét is, amelynek különös nyomatékkal kell érvényesülnie a büntetőjog ultima ratio természetére is figyelemmel. Erre figyelemmel nem a „tradicionális” büntetőjogi szabályozás teljes reformja, hanem bizonyos alapelvek, fogalmak revíziója, a kiberbűnözéshez történő „hozzá igazítása” tűnik a legelfogadhatóbb és racionálisabb megoldásnak (feltételezve, hogy ez olyan kelően rugalmas szabályozási koncepció bevezetésével történik, amely a jövőben képes lehet a kibertér fejlődését – legalább részben – lekövetni).

Mindezek alapján véleményünk szerint a kiberbűnözés kihívásaira is reflektálni képes, így a hatékony bűnüldözést elősegítő szabályozás kulcsa ezen a terepen az lehet, ha egy „élő rendszert”³⁵ sikerül kialakítani, ami alapján a kiberbűncselekmények meghatározása és tipológiája rugalmasan alakítható és rendszeresen frissíthető marad, amely egyben nemzetközi szinten egy közös nyelvet jelentene mind a jogtudomány, mind a jogalkalmazók részére.³⁶

³⁵ „Key to future work in this field is developing a ‘live system’ by which cybercrime definitions and typologies can be adapted and regularly updated.” Phillips et al. i. m. 394.

³⁶ „Meaningful discussions, therefore, need to be actively encouraged to clarify and implement common language on an international scale.” Phillips et al. i. m. 394.; N. Akdemir – B. Sungur – B. U. Basaranel: Examining the Challenges of Policing Economic Cybercrime in the UK. *International Security Congress, Special Issue*, 2020. 113–134.

A SZEXUÁLIS KÉNYSZERÍTÉS ÉS A SZEXUÁLIS ERŐSZAK ELHATÁROLÁSÁNAK DOGMATIKAI PROBLÉMÁI

Belovics Ervin

1. Bevezetés

A szexuális önrendelkezést leginkább sértő bűncselekmények tekintetében hosszabb időszakon keresztül a jogelmélet és a jogalkalmazói gyakorlat teljességgel összhangban állt egymással, illetve a bírósági döntések is egységesek voltak. Ez a harmónia bomlott meg azáltal, hogy a Btk. újrafogalmazta a korábbi törvényi tényállásokat.

2. Történeti áttekintés

Az elemezni kívánt problémakör szempontjából kizárólag a korábbi Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban: korábbi Btk.)¹ rendelkezéseinek a bemutatását tartom indokoltnak.

A korábbi Btk. a hatálybalépésekor öt olyan törvényi tényállást tartalmazott, amelyek a nemi élet szabadságát kívánták oltalmazni. A legsúlyosabb büntetéssel a törvény az erőszakos közösülést² fenyegette, mely törvényi tényállás

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék

¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény.

² 197. § (1) Aki nőt házassági életközösségen kívül erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel közösülésre kényszerít, vagy a nő védekezésére, illetőleg akaratnyilvánításra képtelen állapotát közösülésre használja fel, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a sértett az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll,
b) a sértettel azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen közösülnek.

két legérdekesebb sajátosságát az képezte, hogy kizárólag nő sérelmére és házassági életközösségen kívül volt megvalósítható, illetve hogy amennyiben az elkövető és a sértett az elsőfokú bíróság ítéletének meghozatala előtt házasságot kötött, az alapeset, valamint az egyik minősített eset létrehozásakor a büntetés korlátlanul enyhíthető volt. Figyelemmel arra, hogy ezen bűncselekmény törvényi tényállásának elkövetési magatartása kizárólag a közösülésre kényszerítés volt, nyilvánvalóan külön tényállást kellett konstruálni az egyéb szexuális jellegű erőszakos magatartások büntetésére. Ez a törvényi tényállás a szemérem elleni erőszak volt.³ A már említett sajátosságok ezt a bűncselekményt is jellemezték. Mindkét deliktum megvalósulásának elengedhetetlen feltétele volt azonban, hogy az elkövető és a sértett külön nemű személy legyen, mert az azonos neműek közötti fajtalanságot két másik törvényi tényállás, azaz a természet elleni fajtalanság,⁴ illetve a természet elleni erőszakos fajtalanság⁵ rendelte büntetni. Végül a tizenkettedik életévüket betöltött, de a tizennegyedik életévüket meg nem haladott sértettek büntetőjogi védelmét teremtette meg a megrontás⁶ bűncselekménnyel nyilvánítása.

(3) Ha a tettes és a sértett az elsőfokú bíróság ítéletének meghozatala előtt házasságot köt, a büntetés az (1) bekezdés és a (2) bekezdés a) pontja esetén korlátlanul enyhíthető.

³ 198. § (1) Aki mást házassági életközösségen kívül erőszakkal, vagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel fajtalanságra, vagy ennek eltérésére kényszerít, vagy másnak a védekezésére, illetőleg akarattnyilvánításra képtelen állapotát fajtalanságra használja fel, büntetett követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a sértett az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll.

(3) Ha a tettes és a sértett az elsőfokú bíróság ítéletének meghozatala előtt házasságot köt, a büntetés korlátlanul enyhíthető.

⁴ 199. § Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki ennél fiatalabb, azonos nemű személlyel fajtalankodik, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁵ 200. § (1) Aki azonos nemű személyt erőszakkal avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel fajtalanságra vagy ennek eltérésére kényszerít, vagy védekezésére, illetőleg akarattnyilvánításra képtelen állapotát használja fel fajtalanságra, büntetett követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a sértett az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll.

⁶ 201. § (1) Aki tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel közösül, valamint az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét meg nem haladott személlyel fajtalankodik, büntetett követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személyt arra törekszik rábírní, hogy vele közösüljön vagy fajtalankodjék, büntetett követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig, illetőleg egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1), illetőleg a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény sértette az elkövető hozzátartozója, avagy az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll.

A szóban forgó bűncselekményi kör tekintetében a korábbi Btk. hatályban léte alatt bekövetkezett változások közül kiemelkedő jelentősége volt az 1997. évi LXXIII. törvény módosító rendelkezéseinek, illetve az Alkotmánybíróság 97/2002. (IX.4.) AB határozatának.

Az 1997. évi LXXIII. törvény az erőszakos közösülés, valamint a szemérem elleni erőszak tekintetében a passzív alanyi kört érintően hozott változást,⁷ illetve a korlátlan enyhítésre lehetőséget adó norma hatályon kívül helyezésére is sor kerül.

Az Alkotmánybíróság a 97/2002. (IX.4.) AB határozatával gyakorlatilag teljességgel átalakította a korábbi Btk.-nak a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket szabályozó törvényi tényállásainak a struktúráját „azáltal, hogy megsemmisítette a természet elleni fajtalanság (199. §) és a természet elleni erőszakos fajtalanság (200. §) törvényi tényállásait, mely bűncselekmények az azonos nemű személyek közötti szexuális kapcsolatot rendelték büntetni. A korábban – az elkövetővel azonos nemű sértett sérelmére, annak akarata ellenére erőszakkal vagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel kikényszerített vagy a sértett védekezésre, illetve akaratnyilvánításra képtelen állapotát kihasználó szexuális tevékenység – természet elleni erőszakos fajtalanságnak minősülő cselekmény változatlanul büntetőjog-ellenes magatartás maradt, de már szemérem elleni erőszaknak (198. §) minősült, mely deliktumot korábban csak az elkövetőtől különböző nemű sértett sérelmére lehetett elkövetni.

Az azonos elkövetési magatartás, az azonos minősítő körülmények és az azonos büntetési tételek mellett kizárólag az elkövető szexuális irányultságán alapuló törvényi megkülönböztetést azonban az Alkotmánybíróság nem látta

202. § (1) Aki tizenegyedik életévét be nem töltött személyt arra bír rá, hogy mással közösüljön vagy fajtalankodjék, büntettet követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizenegyedik életévét be nem töltött személyt arra törekszik rábírní, hogy mással közösüljön vagy fajtalankodjék, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig, illetőleg egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1), illetőleg a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény sértettje az elkövető hozzátartozója, avagy az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll.

⁷ 197. § (1) Aki mást erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel közösülésre kényszerít, vagy más védekezésre, illetve akaratnyilvánításra képtelen állapotát közösülésre használja fel, büntettet követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

198. § (1) Aki mást erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel fajtalanságra, vagy ennek eltűrésére kényszerít, vagy másnak a védekezésre, illetve akaratnyilvánításra képtelen állapotát fajtalanságra használja fel, büntettet követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

észszerűnek és objektíve igazolhatónak. Miként azt sem, hogy a szemérem elleni erőszak elkövetője csak a sértett magánindítványára, míg a természet elleni erőszakos fajtalanság megvalósítója a sértett akaratától függetlenül is büntethető volt. A sértett szempontjából ugyanis véletlen, hogy heteroszexuális vagy homoszexuális irányultságú elkövető áldozatává válik-e, saját magán-szférájának kímélete szempontjából pedig közömbös, hogy milyen az elkövető szexuális preferenciája. A természet elleni erőszakos fajtalanság törvényi tényállásának a megsemmisítésével és annak szemérem elleni erőszakként minősülése által azonban mind a heteroszexuális, mind a homoszexuális erőszakos jellegű cselekmények – alapesetben – magánindítványos cselekménnyé váltak, figyelemmel arra, hogy a megsemmisítés csupán a büntetendő magatartások külön törvényhelyben történő meghatározását érintette [37/2002. (IX. 4.) AB határozat]. Mindennek azonban végső soron az lett az eredménye, hogy az Alkotmánybíróság egy olyan, a büntetőeljárás lefolytatásához szükséges feltételt kapcsolt a homoszexuális jellegű erőszakos cselekvésekhez, amelyre korábban – azaz a természet elleni erőszakos fajtalanság törvényi tényállásának létezésekor – a büntetőjogi felelősségre vonáshoz nem volt szükség. Másként fogalmazva, az Alkotmánybíróság döntésével bővítette a magánindítványra büntethető tevékenységek körét.”⁸

3. A hatályos törvényi tényállások bemutatása

A Btk.⁹ jelentős mértékben fogalmazta újra a nemi élet szabadságát védő törvényi tényállásokat. A fejezeten belül új bűncselekményként került megalkotásra a szexuális kényszerítés.

⁸ Belovics Ervin: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Ötödik hatályosított kiadás. Budapest, ORAC, 2023. 101–102.

⁹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

3.1. A szexuális kényszerítés¹⁰

A miniszteri indokolás szerint

„A hatályos Btk. alapján az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak akkor büntetendő, ha a közösülésre vagy fajtalanságra kényszerítés erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel valósult meg. A jelenlegi joggyakorlat a sértett nem önkéntes beleegyezésével, ám mégsem kvalifikált fenyegetés hatására megvalósuló szexuális aktust kényszerítésnek (Btk. 174. §) minősíti. A törvény ezen változtatni kíván, ezért szexuális kényszerítésként súlyosabb büntetéssel rendeli büntetni az ún. nemi zsarolást, ezzel elmozdul a szabályozás a hazai és külföldi női jogvédő szervezetek, testületek (pl. a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöbölésével foglalkozó CEDAW Bizottság ajánlása) által is kívánt irányba.

Az új tényállás megalkotásának indoka még a 2011/93/EU irányelv [...], továbbá a Lanzarote Egyezmény [...].

A 2011/93/EU irányelv meghatározza a büntetési tétel felső határának legalacsonyabb mértékét, illetve a beleegyezési korhatárt el nem érő személyek sérelmére történő elkövetést szigorúbb megítélés alá is helyezi, erre figyelemmel a törvény szerint minősített esetet jelent a tizennyolcadik, illetve tizennegyedik életévét be nem töltött sérelmére elkövetett szexuális kényszerítés. További minősített eset – a szexuális erőszakhoz, szexuális visszaéléshez hasonlóan –, ha az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a közte és a sértett között fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve követi el a bűncselekményt. A hatalmi vagy befolyási viszony olyan kapcsolatot jelent az elkövető és a sértett között, amely a fenti meghatározásokon (hozzátartozó, nevelő stb.) kívül

¹⁰ 196. § (1) Aki mást szexuális cselekményre vagy annak eltűrésére kényszerít, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a szexuális kényszerítést

- a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,
- b) a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve követi el.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a szexuális kényszerítést tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.

esik, azonban azokhoz hasonlóan személyes vagy függelmi viszonyt keletkeztethet (pl. unokatestvér, a család barátja, szomszéd stb.).

Mivel a szexuális cselekmény végzésére vagy annak eltűrésére való kényszerítés felölél minden olyan magatartást, amikor a sértett nem önként és szabadon adja a beleegyezését a szexuális cselekményhez, hanem valamilyen kényszer hatására, ez a tényállás alkalmas lehet a CAHVIO Egyezmény rendelkezéseinek átültetéséhez, ezen egyezmény ugyanis a beleegyezés hiányát írja elő tényállási elemként.”

A miniszteri indoklásból egyértelműen kiderül, hogy a jogalkotó a korábban – egyébként a Btk.-ban változatlan szöveggel megtalálható – kényszerítésként¹¹ értékelt nemi zsarolást kívánta súlyosabban büntetni.

Tehát a szexuális kényszerítés törvényi tényállása bár új a nemi élet szabadságát védő deliktumok körében, de nem előzmény nélküli, mert amint arra a miniszteri indoklás is utal, a nem beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolat – a súlyosabb deliktumok törvényi feltételeinek hiányában – korábban is büntetendő volt, a cselekvési szabadságot minden körülmények között oltalmazó kényszerítés törvényi tényállása által. „Nem szerencsés ugyanakkor, hogy a jogalkotó nem kapcsolt elkövetési módot a kényszerítési magatartáshoz.”¹²

3.2. Szexuális erőszak

A miniszteri indoklásban kifejtettek szerint

„Az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak tényállásának újraszabályozása elsődlegesen azért szükséges, mert Magyarország 2010. november 29-én aláírta a Lanzarote Egyezményt, illetve az Európai Unió tagállamai 2011 decemberében elfogadták a 2011/93/EU irányelvet, amelynek legkésőbb 2013. december 18-ig meg kell feleltetni jogszabályainkat. Emellett – az egyszerűsítés érdekében – a törvény összevonja a teljesen azonos tartalmú erőszakos közösülés és szemérem elleni erőszak tényállását, és új címet ad (szexuális erőszak), ami mindkettőt lefedi, és a köznyelv számára is egyértelmű.

¹¹ 195. § Aki mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, és ezzel jelentős érdeksérelmet okoz, ha más bűncselekmény nem valósul meg, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

¹² Szomora Zsolt: Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. Fejezetéhez. *Magyar Jog*, 2013/11. 653.

A 2011/93/EU irányelv 3. cikk (5) bekezdés ii. és iii. pontja, illetve (6) bekezdése, továbbá a Lanzarote Egyezmény 18. cikk (1) bekezdés *b*) pontja a következőket nyilvánítja büntetendő magatartásoknak:

- a gyermekkel folytatott szexuális tevékenység, amennyiben a gyermek különösen kiszolgáltatott helyzetével, különösen szellemi vagy testi fogyatékoságával vagy eltartotti helyzetével élnek vissza,
- a gyermekkel folytatott szexuális tevékenység, amennyiben kényszer, erőszakot vagy fenyegetést alkalmaznak,
- a gyermeknek valamely harmadik féllel folytatott szexuális tevékenységre kényszer, erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával történő készítése.

Mind a 2011/93/EU irányelv, mind a Lanzarote Egyezmény gyermeknek a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt tekinti, így valamennyi említett magatartás e személyi kör tekintetében büntetendő. Az elkövetési magatartások tekintetében a 2011/93/EU irányelv meghatározza a büntetési tétel felső határának legalacsonyabb mértékét, egyes esetekben a beleegyezési korhatárt el nem érő személyek sérelmére történő elkövetést szigorúbb megítélés alá is helyezi, az új tényállás büntetési tételeit tehát eszerint kell megállapítani.

A hatályos Btk. alapján az erőszakos közöszülés és a szemérem elleni erőszak akkor büntetendő, ha a közöszülésre vagy fajtalanságra kényszerítés erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel valósult meg. A jelenlegi joggyakorlat kikristályosodott és egységes a kényszer és a kvalifikált fenyegetés értelmezése és alkalmazása tekintetében, ezen a gyakorlaton a törvény nem kíván változtatni.

Mindezek alapján a szexuális erőszak bűncselekmény alapesete valósul meg, ha az elkövető a sértettet erőszakkal, illetve az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel szexuális cselekményre (ennek fogalmát ld. a 459. §-ban) vagy annak eltűrésére kényszeríti. Minősített eset lesz, ha

- a sértett tizennyolcadik életévét még nem töltötte be,
- az elkövető a sértett hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve ha a bűncselekményt a közte és a sértett között fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonnal visszaélve követi el,
- az elkövető más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.”

3.3. A szexuális visszaélés¹³

Új elnevezéssel, de lényegében változatlan keretek között rendeli büntetni a Btk. a korábban megrontás elnevezéssel bűncselekménnyé nyilvánított magatartásokat.

A miniszteri indokolásban kifejtettek szerint

„A beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolat vélemezett korhatára a hatályos Btk. és a törvény értelmében is tizennégy év. A megrontás hatályos tényállása ennek megfelelően a tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel való közösülést vagy fajtalanzkodást szankcionálja.

A törvény elnevezésében, illetve tartalmilag és szerkezetileg is átalakítja a megrontás tényállását. A szexuális visszaélés megjelölés a hatályosnál jobban kifejezi az elkövetési magatartást, illetve jobban megfelel a nemzetközi egyezményekben foglaltaknak is.

A hatályos Btk. 201. és 202. §-a aszerint differenciál, hogy az elkövető a sértettel maga közösül, vagy fajtalan kodik, illetve arra törekszik, hogy vele közösüljön vagy fajtalan kodjon, míg a másik § szerint a mással való közösülés, illetve fajtalan kodásra rábírás vagy rábírní törekvés az elkövetési magatartás. A törvény ezzel szemben nem az elkövető oldaláról (vele vagy mással) differenciál, hanem a cselekmény sértettjének kora szerint. Eszerint a sértett

- az (1) és (2) bekezdésben tizennégy éven aluli [az (1) bekezdés első fordulatában tizenkettő és tizennégy év közötti],

¹³ 198. § (1) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez, vagy ilyen személyt arra bír rá, hogy mással szexuális cselekményt végezzen, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személyt arra törekszik rábírní, hogy vele vagy mással szexuális cselekményt végezzen, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Ha a sértett az elkövető hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt áll, illetve az elkövető a szexuális visszaélést a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el, a büntetés

a) az (1) bekezdésben meghatározott esetben két évtől nyolc évig,

b) a (2) bekezdésben meghatározott esetben egy évtől öt évig

terjedő szabadságvesztés.

(4) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét betöltött, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel a vele kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve szexuális cselekményt végez, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

- a (4) bekezdésben tizennégy és tizennyolc év közötti.

A fiatalok szexuális érése, pszichoszexuális fejlettsége napjainkra jelentősen eltér a hatályos Btk. hatályba lépéskori (1970-es évek) állapottól. Erre tekintettel a szexuális visszaélés bűncselekmény elkövetője valamennyi esetben csak tizennyolcadik életévét betöltött személy lehet. [...]

A tizennyolc éven aluli személlyel folytatott, erőszak nélküli szexuális tevékenység, ha a gyermekkel kapcsolatban fennálló hatalmi vagy befolyási viszonyal élnek vissza, a hatályos Btk. szerint csak vérfertőzés esetén büntethető (egyenesági rokonok vonatkozásában). A 2011/93/EU irányelv 3. cikk (5) bekezdés i. pontjának, továbbá a Lanzarote Egyezmény 18. cikk (1) bekezdés b) pontjának való megfeleléshez szükséges harmonizációt végzi el a törvény a (3) és (4) bekezdésben. Hangsúlyozni kell, hogy a büntetőjogi fenyegetettség csak akkor merülhet fel, ha a tizennyolc éven felüli személy visszaél a hatalmi, befolyási helyzetével a szexuális cselekmény érdekében. A hatalmi, befolyási helyzet értelmezésével kapcsolatban irányadóak a 196. § (szexuális kényszerítés) indokolásánál írtak.”

4. Elhatárolási problémák

A vizsgált bűncselekményi körben a legjelentősebb problémát a szexuális kényszerítés, illetve a szexuális erőszak elhatárolása képezi, ezen belül is annak a kérdésnek a megítélése, hogy a szexuális kényszerítés végrehajtásához szükség van-e elkövetési módra.

4.1. Jogirodalmi nézetek

Sinku Pál szerint

„A szexuális cselekményre vagy annak túrésére vonatkozó kényszerítés a bűncselekményt abban az esetben valósítja meg, ha azt meghatározott elkövetési módon, vagyis erőszakkal vagy fenyegetéssel került sor. [...] A szexuális kényszerítés azonban csak akkor állapítható meg, ha kényszerítés akaratot hajlító (dis compulsiva). [...] A szexuális kényszerítés [...] nem élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel, hanem bármely olyan súlyos hátrány kilátásba helyezésével megtörtén-

het, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen [...]”¹⁴

Ezzel szemben Szomora Zsolt szerint

„a kényszerítés nem jelent mást, minthogy a tettes a passzív alany akaratát helyett a saját akaratát érvényesíti, azaz a passzív alany akaratát a saját akaratára irányítja (compulsiv kényszer) vagy egyenesen megtöri (abszolút kényszer). Ez a kényszerítés tartalma, amely szükségképpen valamilyen elkövetési módot feltételez. Abszolút kényszer csakis erőszakkal valósulhat meg, a relatív kényszer pedig akár erőszakkal, akár fenyegetéssel. Figyelemmel a szexuális erőszak büntetettől való elhatárolására, a szexuális kényszerítés elkövetési módja kizárólag az (egyszerű) fenyegetés lehet. Szerencsés lett volna, ha a jogalkotó feltünteteti ezt a tényállásban. Téves az a megállapítás, amely szerint e tényállás „törvényben meghatározott elkövetési módjai az erőszak és a fenyegetés. A tényállás egyrésztől épphogy nem tartalmaz kifejezett elkövetési módot, másrésztől a szexuális kényszerítés implicit módja a fenyegetés. Erőszak alkalmazása esetén a szexuális erőszakot kell megállapítani. Mindezekre tekintettel a szexuális kényszerítés új tényállása a gyakorlat számára – vélhetően – nem fog problémákat okozni: az ún. »nemi zsarolásnak« azok az esetei, amelyek eddig kényszerítésként minősültek az új Btk. alapján szexuális kényszerítésként minősítendőek.”¹⁵

Ugyanilyen okfejtést tartalmaz a Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvhöz, azzal a kiegészítéssel, hogy

„Tekintettel azonban arra, hogy a fenyegetés nem a tényállásban meghatározott, hanem csak implicit elkövetési mód, álláspontunk szerint a fenyegetés törvényi fogalma a szexuális kényszerítés tényállásához nem alkalmazható [Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pont] különös tekintettel a legál definíció megszorító jellegű elemeire. Így a tényállás vonatkozásában a fenyegetés hátrány kilátásba helyezését jelenti, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben félelmet keltsen. A fenyegetés törvényi

¹⁴ Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész*. Kilencedik hatályosított kiadás. Budapest, ORAC, 2023. 211–212.

¹⁵ Szomora (2013) i. m. 653.

fogalmához képest a hátrány súlyosságának és a félelem komolyságának (komoly súlyának) elhagyása a hátrány félelem keltésére alkalmasságával kapcsolatban bővíti a mérlegeléssel a tényállásszerűség körébe vonható magatartások körét. A kényszerítés tényállásához hasonlóan ugyan a kilátásba helyezett hátránnak és a kényszerített szexuális cselekménnyel bekövetkezett sérelmének (a szexuális önrendelkezés sérelmének) az összevetése a szexuális kényszerítés esetén is indokolt, de ez a mérlegelés a kényszerítés bűncselekményéhez képest más, a tényállás körét tágabban megvonó értelmezési eredményhez vezethet.”¹⁶

Gál István László ugyancsak rámutat, hogy a kényszerítés törvényi tényállása nem tartalmaz elkövetési módot. Ugyanakkor a bűncselekmény

„tipikus (de nem kizárólagos, nem taxatív) elkövetési módokkal követhető el

- olyan fenyegetéssel, amely nem közvetlen,
- olyan fenyegetéssel, amely nemi élet vagy testi épség ellen irányul,
- olyan erőszak által, amely nem akaratot bénító, hanem csak akaratot hajlító (*vis compulsiva*),
- egyéb módon, amely nem minősül sem erőszaknak, sem fenyegetésnek (például a sértett olyan állapotát kihasználva, amely nem minősül teljesen védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelennek például a sértett nem teljesen csak enyhefokban szellemi fogyatékos, vagy az elkövető a relatív korkülönbséget használja fel a sértett közösülésre kényszerítésére).”¹⁷

Márki Zoltán annak az álláspontjának ad hangot, amely szerint a bűncselekmény elkövetési magatartása a szexuális cselekményre vagy annak eltérésére kényszerítés.

„A kényszerítés fogalma itt felölel minden olyan magatartást, amelynek hatására a passzív alany nem önkéntes beleegyezésével lesz hajlandó

¹⁶ Szomora Zsolt: A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Btk. XIX. fejezet). In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019. 444.

¹⁷ Gál István: A szexuális bűncselekmények az új magyar büntetőjogban. In: Elek Balázs – Háger Tamás (szerk.): *Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére.* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi Tanszéke, 2014. 119–120.

szexuális cselekményre. Ez lehet akaratot hajlító (de nem akaratot bénító), erőszak (*vis compulsiva*), valamint olyan fenyegetés, amely nem az élet vagy testi épség ellen irányul, vagy ha az ellen irányul úgy nem közvetlen. A 459. § (1) bekezdés 7. pontja szerint eltérő rendelkezés hiányában fenyegetés: súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. Ez a helyzet, ha a fenyegetés nem élet vagy testi épség ellen irányul, hanem más jogokat vagy érdekeket érintő súlyos hátrányt helyez kilátásba (pl. munkahely elvesztését, vagyoni károsodást, a becsület csorbítását stb.), vagy ha a fenyegetés nem közvetlen.”¹⁸

4.2. Jogalkalmazói gyakorlat

A jogalkalmazói gyakorlat hosszú ideig egységesnek volt tekinthető. Ennek lényege szerint a szexuális kényszerítés esetében a kényszerítés fogalma felölel minden olyan magatartást, amelynek hatására a passzív alany nem önkéntes beleegyezéssel végez szexuális cselekményt. Az elkövetés módja lehet akaratot hajlító erőszak (*vis compulsiva*), valamint olyan fenyegetés, amely nem az élet vagy testi épség ellen irányul, vagy ha az ellen irányul úgy nem közvetlen.¹⁹

Ezzel ellentétben a Kúria egy 2023-ban meghozott határozatában a következőkre mutatott rá: a szexuális erőszak megítélésénél legyen szó akár erőszakról, akár kvalifikált fenyegetésről, az elkövetési magatartás sértettre gyakorolt hatásából kell kiindulni. Ennek megfelelően szexuális erőszak valósul meg akár az akaratot lenyűgöző (*vis absoluta*), akár az akaratot hajlító (*vis compulsiva*) erőszak alkalmazásakor, továbbá az élet, a testi épség elleni közvetlen fenyegetés realizálásakor. A határozatban kifejtettek szerint a szexuális cselekmény véghezvitele érdekében kifejtett erőszak bármilyen formája a szexuális erőszakot hozza létre, azaz a szexuális kényszerítés elkövetési módja erőszak nem lehet, ezért a szexuális kényszerítés nem kvalifikált fenyegetéssel vagy legfeljebb erőszakos magatartással jöhet létre.²⁰

Az Egri Törvényszék mindezekkel szemben arra az álláspontra jutott, hogy a szexuális kényszerítés megvalósulásához sem erőszakra, sem kvalifikált fenye-

¹⁸ Márki Zoltán: A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Harmadik kiad. Budapest, HVG-ORAC, 2016. 682.

¹⁹ Kúria Bfv. III. 1404/2019.

²⁰ Kúria Bfv. I. 1238/2022/6.

getésre nincs szükség. A szexuális cselekmény végzésére vagy annak eltűrésére való kényszerítés ugyanis minden olyan magatartást magába foglal, amikor a sértett nem önként és nem szabadon adja a beleegyezését a szexuális cselekményhez, hanem valamilyen kényszert kell eltűrnie.²¹

5. Dogmatikai háttér áttekintése

Nem képezheti vita tárgyát, hogy a kényszerítés törvényi tényállása elkövetési módot nem tartalmaz, minden ezzel ellentétes okfejtés legfeljebb figyelmetlenségéből fakadó leírási hiba lehet.

Az is egyértelműen leszögezhető, hogy a szóban forgó bűncselekménynek már az elnevezése magában foglalja a kényszerítést, azaz az arra való utalást, hogy a passzív alany az akaratával ellentétes magatartást tanúsít, tehát tesz, vagy eltűr valamit, illetve tartózkodik valamitől. Kényszeríteni bárkit mindegy nyilvánvalóan csak úgy lehet, ha az elkövető olyan magatartást tanúsít, amely által eléri a sértetti akarat megsemmisülését. Egyértelműen ebbe a körbe tartozik a fenyegetés, amennyiben az nem az élet, illetve a testi épség ellen irányul, vagy ha ezekkel kapcsolatos, de nem közvetlen jellegű. Az élet, testi épség elleni közvetlen fenyegetés ugyanis más bűncselekményt, konkrétan a szexuális erőszakot hozza létre (Btk. 197. §). Tehát ebben a körben valójában egy kérdés képezheti vita tárgyát, nevezetesen hogy a fogalom törvényszövegben való meg nem jelenítése teret enged-e annak az értelmezésnek, amely szerint a fenyegetés hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a sértettben félelmet keltsen. Ezen felfogás szerint tehát a hátránynak nem kell súlyos jellegűnek lennie, és arra sincs szükség, hogy alkalmas legyen komoly félelem keltésére.

A fenyegetés – törvényi definíciója [Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pont] szerint – olyan pszichikai ráhatás, amely képes előidézni a megfenyegetett komoly félelmét. A törvény a fenyegetés fogalmát tárgyi, illetve alanyi ismérvekkel jellemzi.

A tárgyi oldal ismerve a súlyos hátrány, amely minden olyan magatartás megvalósításának kilátásba helyezését felöleli, amely egyébként bűncselekményként lenne értékelhető. Súlyos hátránynak minősülhet azonban a jogszerű magatartás kilátásba helyezése is, ha ezt jogellenes célok elérése érdekében alkalmazzák.

Az alanyi oldal jellemzője, hogy a súlyos hátrány kilátásba helyezésének alkalmasnak kell lennie arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet kelt-

²¹ Egri Törvényszék 2. Bf. 202/2022/11.

sen. Ezt a konkrét körülmények alapján a megfenyegetett személy ismeretében kell vizsgálni, mivel a különböző személyek különböző idegrendszeri és pszichés sajátosságokkal rendelkeznek. A fenyegetést tehát nem az azt kifejtő elkövető, hanem az azt elszenvedő sértett szemszögéből kell vizsgálni. A fenyegetés ugyanis a sértett akaratára történő ráhatás, ezért annak félelemkeltő hatása szempontjából az is irreleváns, hogy a terhelt komolyan gondolta-e (BH 2017.358.).

Álláspontom szerint – bár kétségtelen tény, hogy a szexuális kényszerítés törvényi tényállása elkövetési módot nem tartalmaz – a fenyegetés fogalmának kiterjesztése lényegében lehetetlenné tenné a törvényi tényállás alkalmazásának egységességét. Nem lehet továbbá figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy amennyiben a kilátásba helyezett hátrány akár teljességgel jelentéktelen is lehet, ami egyébként csupán csekély félelmet kelt, akkor valójában a passzív alany ellenállása sem értékelhető komolynak, mely elengedhetetlen feltétele a szexuális kényszerítés megvalósulásának is.

Jelentősebbnek tekinthető az ellentmondás az erőszak fogalmával kapcsolatban. Az erőszak az emberi testre gyakorolt olyan fizikai ráhatást jelent, amelyet a Btk. Különös Részében meghatározott törvényi tényállás megvalósítása érdekében fejtenek ki.

A jogirodalom és a joggyakorlat megkülönbözteti az úgynevezett akaratot megtörő (*vis absoluta*), illetve az akaratot hajlító (*vis compulsiva*) erőszakot. Az akaratot megtörő erőszak jellemzője, hogy a fizikai ráhatás kilátástalanná teszi az akaratnak megfelelő magatartást, vagyis a kényszer bénító jellegű. Az akaratot megtörő erőszaknak nem abszolút értelemben kell lenyűgözőnek lennie, hanem mindig a hatása alatt álló személy viszonylatában. Ezért kell különös gonddal elemezni és értékelni az erőszakot kifejtő és az annak hatása alatt álló személy között meglévő erőkülönbséget, az erőszak hatása alatt álló személy fizikai, pszichikai állapotát. Ugyanakkor – a bírói gyakorlat szerint – az erőszak lenyűgöző jellegét nem zárja ki az, ha a bűncselekmény befejezettsége a sértett ellenállása miatt marad el (BH 2019.66.).

Az akaratot hajlító erőszak esetén az ellenállás nem lehetetlen, azonban a hatása alatt álló végül is az akaratával ellentétes magatartást tanúsít.

Tehát amennyiben már az akaratot hajlító erőszak is a súlyosabb büntetéssel fenyegetett szexuális erőszakot hozná létre, ebben az esetben csupán az erőszakos jellegű tevékenység alapozhatná meg a szexuális kényszerítést, amely szerint „erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására” [Btk. 459. § (1) bekezdés 4. pont].

Ez az értelmezés kétségtelenül ellentétben áll a korábbi bírói gyakorlattal és a jogirodalmi állásponttal is.

Ugyanakkor, ha abból indulunk ki, hogy a nemi élet szabadságát védő deliktumok törvényi tényállásának centrumában a kényszerítés áll, amely által a passzív alany az akarata ellenére tesz, nem tesz vagy tűr el valamit, és ezt a tevékenységi kört a Btk. egy külön törvényi tényállásban is megjeleníti, amely a szexuális cselekmények tekintetében – amint arra a miniszteri indokolás is utal – jogtörténeti előzménye a szexuális kényszerítésnek, a kényszerítés törvényi tényállásával kapcsolatos (Btk. 195. §) dogmatikai háttér nem hagyható figyelmen kívül. Márpedig a kényszerítés törvényi tényállásának megvalósulásához legalább *vis compulsiva*-ban jelentkező erőszakra van szükség. Ennek a jogértelmezésnek a háttere is egyértelmű, nevezetesen az ilyen jellegű magatartás a bűncselekménnyé nyilvánítás szükségességi szintjét – azaz a társadalomra veszélyességet – csak akkor éri el, ha a passzív alany ellenállása komoly és nem felszínes.

6. Összegzés

Álláspontom szerint tehát a szexuális kényszerítés megvalósulásához olyan elkövetési mód alkalmazására van szükség, amely a fenyegetés Btk.-ban meghatározott fogalmát lefedi [Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pont], és/vagy olyan erőszak kifejtésére, amely *vis compulsiva*-nak minősül. Az erőszakos jellegű tevékenység, mint például a passzív alany tojással való megdobálása, egyértelműen olyannak tekinthető, amely a komoly ellenállás leküzdésére nem alkalmas. Miként a bűncselekmény – annak jellegéből fakadóan – egyéb módon sem hozható létre.

EMBERKÉP A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN A TERHELT JOGÁLLÁSA JOGALKOTÓI ÉS JOGALKALMAZÓI SZEMPONTBÓL

Hazai megoldások és nemzetközi elvárások

Bérces Viktor

1. Bevezetés

A terhelt jogállásával kapcsolatban elsődlegesen a terhelt jogvédelmével, illetőleg a terhelti védekezés garanciáival kapcsolatos szempontokra gondolunk. Jóllehet, a vizsgálat tárgykörébe e perbeli személyek eljárási kötelezettségei is beletartoznak, utóbbival a tudományos szakirodalom kevesebbet foglalkozik. Megjegyzem, valamennyi európai büntetőeljárás kódexekben a terhelt jogaival kapcsolatos szabályanyag a terjedelmesebb és ezen jogalkotói megoldást követi a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC törvény (a továbbiakban: Be.) is.

A nemzetközi egyezményekben ugyancsak a terhelt jogaival kapcsolatos szabályozás dominál. Mindez abból a felismerésből ered, amelynek alapján a terhelt „védtelen” a hatóságokkal, valamint bíróságokkal szemben és e – sokszor ténylegesen, máskor csak látszólag – igazságtalan helyzetet csak megfelelő eljárási garanciákkal lehet ellensúlyozni.

Emellett megfigyelhető, hogy a kontinentális jogrendszert követő államok egyre inkább az angolszász megoldásokhoz közelítenek, amelynek során a terhelt beismerő vallomásának fokozottabb jelentőséget tulajdonítanak. Mindez kétségtelenül kedvezőleg hat e személyek eljárásjogi pozíciójára.

A továbbiakban elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a magyar jogalkotás folyamatában, illetve a joggyakorlatban milyen szemléletbeli változások történtek az utóbbi időszakban, illetőleg ezek mennyiben feleltethetők

* Egyetemi docens, Polgári Eljárásjogi Tanszék

meg a különböző európai sztenderdeknek – különös tekintettel az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB, illetőleg Bíróság) gyakorlatára.

2. Origo: az ártatlanság véelme

A terhelt eljárási státuszának elsődleges ismérve az ártatlanság véelmének megfelelő szintű szabályozása, illetőleg következetes tiszteletben tartása. Utóbbi elvárás nem csak az ügyben eljáró hatóságokra és bíróságokra, hanem valamennyi állampolgárra, „harmadik személyekre” is vonatkozik.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény) alapján mindenkit ártatlannak kell véelmezni, amíg a bűnösségét az érintett bíróság végső fokon, tisztességes tárgyalást követően meghozott ítéletében egyértelműen meg nem állapítja.¹

A magyar jogirodalomban már jóval korábban foglalkoztak e problémakörrel, így például Angyal Pál szerint mindez a polgári jogbiztonság *conditio sine qua non*-ja,² Király Tibor szerint pedig lényegében az eljárásban résztvevő személyek egymáshoz való viszonyát meghatározó elv, ezáltal tulajdonképpen nem is véelme, hanem „ideiglenes igazságnak” tekinthető.³

Az ártatlanság véelmének kiemelt jelentősége a Be. szerkezeti felépítése alapján is megállapítható, hiszen az elv közvetlenül a törvény 1. §-ban került rögzítésre. Más kérdés, hogy a bűnösség véelme épülő logika a nyomozó hatóságok, illetőleg ügyészségek eljárási cselekményei során egyértelműen tapasztalható. Farkas Ákos szerint e jelenség következetesen jelen van a processzusokban, mivel az egyes szervezeti struktúrákon belül a terheltével ellentétes érdekek működnek, így például az ügyészséget nyilvánvalóan motiválja a váderedményesség. Az elfogulatlanság sokszor „megdőlni látszik” a nyomozó hatóság, illetőleg az ügyész, kérdezési stílusa, modora, esetleges megnyilvánulásai, észrevételei során.⁴

Különösen kényes kérdés a bírói elfogulatlanság. Az egyesbíró, illetőleg a bírói tanács tagjai a bűncselekmény gyanújára sem utalhatnak, sőt, annak még látszatát is kerülniük kell. Megjegyzem, bírói elfogulatlanság megítélése szempontjából a vádlott nézőpontja is fontos, de nem meghatározó jellegű. A döntő

¹ 6. cikk. 2. pont

² Angyal Pál: Az egyéni jogok biztosításának elve. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Budapest, Osiris, 2003. 44.

³ Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris, 2003. 125.

⁴ Farkas Ákos: *A büntetőeljárás hatékonysága*. Kandidátusi értekezés. Miskolc, 1997. 119.

ismérv az, hogy e jelenséggel kapcsolatos terhelti félelmet objektíve igazoltnak lehet-e tekinteni.⁵

A magyar joggyakorlatban – különösen a nyomozási bíró eljárásában – a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések elrendelésének, illetőleg fenntartásának gyakorlata okoz elvi problémát, hiszen ezen eljárási cselekményekre anélkül kerül sor, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségét ügydöntő határozatban megállapították volna. Ezen belül a letartóztatás tűnik leginkább aggályosnak, ugyanakkor annak számos esetben – különösen a nyomozás érdekei miatt – nincs alternatívája. Legfeljebb az alkalmazhatósági kör tekintetében lehet törvényi korlátokat felállítani, elrendelésének lehetőségét azonban nem lehet kizárni olyan bűncselekmények (például bünszervezetben részvétel) esetében, amelyeknél a hatékony felderítés másképp nem biztosítható. A kényszerintézkedések léte tehát ebben az esetben nem a terhelt vélelmezett bűnösségéből, hanem az eljárás sikerességének követelményéből fakad.

A bírói elfogulatlanság megítélése szempontjából az EJEB gyakorlata is elentmondásos. Így például a Bíróság szerint nem sértette az Egyezményt, amikor a bíró a tárgyalás során olyan kijelentéseket tett, amelyekből az ügy megítélésével kapcsolatos preconcepcióira, illetőleg a terhelt perbeli esélyeire lehetett következtetni.⁶ A strasbourgi fórum ugyanakkor megállapította az Egyezmény sérelmét, amikor a terhelt „*in dubio pro reo*” elve alapján történő felmentését követően olyan megállapításokat tettek, hogy a kérelmezővel szemben megfogalmazott gyanú továbbra is fennáll,⁷ illetve akkor is, amikor egy belga vizsgálóbíró az eljárás nyomozási szakaszának lezárásakor a terheltet hírhedt sorozatgyilkosokhoz hasonlította.⁸

3. A terhelt tisztességes eljáráshoz való jogának tartalma

E szupranacionális elv napjainkban a terhelti jogérvényesítés legfontosabb alappillérévé vált. Az angolszász eredetű princípium lényeges elemeit elsőként az Egyezmény 6. cikke fejtette ki, mára pedig valamennyi európai állam alkotmányában vagy eljárási kódexében fellelhető.

⁵ BH 1997/12. sz. 157.

⁶ Buscemi v. Italy no. 29569/95., judgment of 16 September 1999,

⁷ Lamanna v. Ausztria ügy. In: Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: *Strasbourg-i ítéletek a magyar büntető eljárásban*. Budapest, HVG-ORAC, 2008. 221.

⁸ E kijelentés lényegében alkalmas volt arra, hogy a nyilvánosság előtt a bűnösség benyomását keltsse. Pándy v. Belgium ügy In: Czine–Szabó–Villányi i. m. 222.

A releváns jogsértések elbírálásának elsődleges nemzetközi fóruma az EJEB, így alapvetően e fórum döntései jelentik meg a beérkezett panaszokkal kapcsolatos formai, illetőleg tartalmi követelményeket. Így például általános szabály, hogy az eljárások állítólagos tisztességtelenségére utaló körülményeket a kérelmezőnek kell bizonyítania.⁹

- a) A „fegyverek egyenlőségének” elve alapján a vádnak és a védelemnek egyenlő esélyt kell biztosítani arra, hogy tény-és jogkérdésekben véleményyt formálhasson. Mindez nem feltétlenül jelenti a vád és a védelem jogosítványának teljes azonosságát, de „mindenképpen megköveteli, hogy a védelem a váddal összevethető súlyú jogosítványokkal rendelkezzen”.¹⁰ A bizonyítási eljárások esetében a terheltnek, illetve védőjének ugyanolyan lehetőségeket kell biztosítani. Ezzel együtt tudvalevő, hogy az elv a nyomozási szakaszban – elsősorban a szigorú jelenléti szabályok miatt – csak korlátozásokkal érvényesülhet. Ezenkívül „a fegyverek egyenlősége nem számtani egyenlőség, hanem inkább az információkhoz (iratokhoz) való hozzáférés, és így az eljárási cselekményekben való érdemi részvétel jogát, illetve a terhelt és a védő érdemi felkészülésének fontosságát hangsúlyozza.”¹¹ Megjegyzem, a „fair eljáráshoz” fűződő követelmények nem mindig érvényesülnek a tárgyalási szakban sem. Számos olyan eset előfordul, amikor a terhelt eljárási jogai korlátozva vannak, így például a vádlott és a védő érintkezésének akadályozásakor, vagy éppen a tárgyalás rendjének fenntartása érdekében foganatosított pervezető cselekmények esetén.

Az EJEB megállapította az Egyezmény megsértését, amikor 1. az őrizetben lévő terhelt első kihallgatásakor megtett beismerő vallomása során nem lehetett jelen védője, és a hatóságok arra sem figyelmeztették, hogy nem köteles magát bűncselekmény elkövetésével vádolni;¹² 2. a terhelt, illetőleg védője nem tekinthetett bele a vád anyagát képező egyes dokumentumokba, illetőleg bizonyos lényeges iratokból nem kaphatott másolatokat;¹³ 3. a terhelt az ügyész beadványáról nem szerezhetett tudomást, így reagálni sem tudott annak megállapításaira; 4. a bíróság csak

⁹ „Gökten v. France” judgment of 2 July 2002, no. 33402/96.

¹⁰ 6/1998. (III. 11.) AB hat.

¹¹ 8/2013. (III. 1.) AB hat.

¹² „Göçmen v. Törökország” ügy, 2006. október 17.

¹³ „Öcalan v. Turkey” judgment of 12 March 2003, no. 46221/99.

a jogi képviselővel rendelkező terhelteket értesítette bizonyos lényeges körülményekről.¹⁴

- b) A nyilvánosság elve ugyancsak eljárási főszabály, ugyanakkor szükségképpen érinti a terhelt személyiségi jogait, különösen emberi méltóságát. Ennek ellenére az a tendencia, hogy a büntetőbíróságok – a polgári ügyszakhoz képest – kevésbé korlátozzák a publicitást, elsősorban az ügyek tárgyi súlya miatt, illetőleg a közvélemény tájékoztatása céljából. Ritkább, amikor a bíróság helyt ad olyan terhelti indítványnak, amely – pusztán az emberi méltóságra, személyiségi jogokra, vagy éppen kegyeleti okokra hivatkozással – a nyilvánosság kizárására irányul.
- c) Az előzetes szabadságelvonások esetében a bíróságoknak értékelniük kell a gyanú tárgyát képező bűncselekmény jellegét és súlyosságát, a meglévő bizonyítékok bizonyító erejét, a várható büntetést, az érintett személyiségét, előéletét, társadalmi körülményeit, illetőleg magatartását (különösen a megelőző büntetőeljárások által esetlegesen rárótt kötelezettségek végrehajtása tekintetében).¹⁵

A személyi integritást korlátozó kényszerintézkedések körében különösen a motozás, illetőleg a testi kényszer alkalmazása vetheti fel a joggal való visszaélés lehetőségét. Az egyik ügyben a Bíróság megállapította az Egyezmény sérelmét, amikor az orvos a kokaint tartalmazó zacskót lenyelő terheltet a kórházban hánytatni kezdte, mivel az nem a sértett testi és mentális épségének védelme, hanem kizárólag bizonyíték megszerzése céljából történt. Ennek végrehajtási módja már önmagában alkalmas volt arra, hogy a vizsgált személyben a félelem és a kiszolgáltatottság érzését keltse, ráadásul kockázatokat is hordozott, hiszen nem előzte meg alapos orvosi vizsgálat.¹⁶

A magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jogot korlátozó kényszerintézkedések esetében szintén megvalósult a jogsérelem, amikor hajnalban, álarcos rendőrök az eljárás alá vont személy beleegyezése nélkül betörték annak lakásába,¹⁷ illetőleg amikor a nyomozó hatóság tagja anélkül tartott házkutatást a sértett lakásán, hogy az elrendelő határozatot felmutatta volna.¹⁸

¹⁴ „Mefthah v. France” judgment of 26 April 2001, no. 32911/96.

¹⁵ EJT 1997/2. sz. 60.

¹⁶ „Jalloh v. Németország” ügy, 2006. július 11.

¹⁷ „Kucera v. Szlovákia” ügy, 2007. július 17.

¹⁸ „Imakaieva v. Oroszország” ügy, 2006. november 9.

d) A terhelt azon joga, hogy ügyét észszerű időn belül elbírálják, eltérő módon érvényesül a kontinentális, valamint az angolszász hagyományokra épülő eljárási rendszerekben. Míg a kontinentális rendszert követő államok bíróságai az anyagi (materiális) igazság, azaz a történeti tényállás minél teljesebb, az igazsághoz legközelebb eső, valóságghű feltárására törekednek, addig az angolszász eljárásokban az ítélezők megelégednek azzal, hogy pusztán a felek által előterjesztett bizonyítási indítványok alapján, azok összevetésével bírálják el az ügyet (alaki v. formális igazság). Így nyilvánvaló, hogy a kontinentális hagyományokon alapuló processzusokban – már csak garanciális okokból is – sokkal részletesebbek, hosszadalmasabbak a bizonyítási cselekmények.

Az EJEB értelmezése alapján az észszerű idő vizsgálatának intervalluma a gyanúsítás első ízben történő közlésétől a jogerős bírósági határozat meghozatalának időpontjáig tart. Az indokolt, vagy indokolatlan pertartam megállapításával kapcsolatban mindig az adott ügy komplexitását, annak tényállási sajátosságait kell alapul venni és ehhez képest kell vizsgálni azt, hogy az eljárás alanyai nem járultak-e hozzá szándékosan az eljárás elhúzásához, például felesleges bizonyítási indítványokkal, folytonosan előterjesztett tárgyalás elhalasztására irányuló kérelmekkel, vagy éppen igazolás nélküli mulasztásokkal.¹⁹

Az EJEB a Csanádi v. Magyarország ügyben (2004) megállapította az Egyezmény megsértését, mivel – álláspontja szerint – az alapul szolgáló eljárás nem volt olyan különösen bonyolult, amely okot adott volna az eljárás elhúzóadására. A döntés alapja az volt, hogy az ügyben a magyar bíróságnak volt egy olyan 1 éves időtartamban fennálló inaktív időszaka, amely alatt egyáltalán nem tartott tárgyalást, holott ennek semmi akadály nem lett volna.²⁰

A magyar bírósági gyakorlat alapján az eljárás időtartamának észszerűtlensége szempontjából az a meghatározó, hogy van-e olyan időintervallum, amely alatt a hatóságok tétlenek.²¹ Következetes álláspont, hogy a hatóságok leterheltsége önmagában nem elégséges magyarázata az eljárás elhúzóadásának, mert az államok kötelesek az igazságszolgáltatási tevékenységet akként megszervezni, hogy valamennyi kötelezettsé-

¹⁹ „Péissier and Sassi v. France”, no. 25444/94.

²⁰ Czine–Szabó–Villányi i. m. 338–340.

²¹ BH 1993/1., 1994/1, 1995/5., 1995/7.

güket el tudják látni.²² Az EJEB ugyanakkor elvi szabályként rögzítette, hogy a mindenkori kérelmezőnek (terheltnek) a per során tanúsított „eljárási magatartása”, az eljárási cselekményekkel való késedelembe esése nem róható az állami szervek terhére annak elbírálásakor, hogy az eljárás megfelel-e az „észszerű időn belüli elbírálás” követelményének.²³

4. A terhelt vallomásának értékelése

A terhelt mindenkori eljárásjogi pozícióját nagyban befolyásolja, hogy az adott jogrendszer mennyiben tulajdonít jelentőséget vallomása relevanciájának. Továbbra is alapvető kérdés, lehet-e egyáltalán a terhelt vallomásának tartalmára bizonyítékként tekinteni.

Azok az államok, amelyekben a terhelt vallomásához jogszabály vagy a bírói gyakorlat jelentősebb jogkövetkezményeket fűz, abból az elvi tételből indulnak ki, hogy a terhelt rendelkezik a legközvetlenebb információkkal a bűncselekmény elkövetésének körülményeiről, tehát valamennyi nyilatkozatának kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani, és azokat bizonyítási eszközként kell figyelembe venni.

Somogyi Gábor szerint

„a saját magatartására vonatkozó anyagi igazságot senki nem ismerheti jobban, mint az adott személy önmaga; aligha feltételezhető, hogy az állam bármilyen bíróság vagy más hatóság útján, múltbéli eseményre vonatkozóan közelebbi anyagi valóságot tud felderíteni, mint ami ép beszámítási képességű személy önként tett beismerésén alapszik.”²⁴

Álláspontom szerint ugyanakkor egy eljárás alá vont személy saját ügyében sohasem lehet kellően objektív (még teljes, feltáró jellegű beismerés esetében sem). Más kérdés, hogy a beismerést nyomatékos enyhítő körülményként lehet figyelembe venni. A bírósági ítéletek indokolásában ugyanakkor gyakoriak tekinthető a tanúvallomások előtérbe helyezése arra hivatkozással, hogy a

²² BH 1995/6.

²³ „Ecke v. Germany” ügy, 1982. július 15.

²⁴ Somogyi Gábor: A büntető per konstrukciós sajátosságai, valamint a bizonyítás szükséges mértékével összefüggő intézményei. In: *Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései. Összefoglaló vélemény.* Budapest, Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Élemző Csoport, 2017. 77.

tanút a terhelthez képest igazmondási kötelezettség terheli. Egyetértve Szalai Andrással, „a terhelti vallomás és a tanúvallomás ütközése esetén nem sok esélye van a terheltnak.”²⁵

- a) Angliában 1899-ig egyáltalán nem volt lehetőség arra, hogy a terhelt saját ügyében vallomást tegyen. E szabályozás azon a logikán alapult, miszerint „helytelen valakit megesketni az igazmondásra, ha minden oka megvan az esküszegésre.”²⁶ Következhet-e ebből bármilyen joghátrány a terheltre nézve? Glainville szerint „az ártatlan nem áll némán, hanem érvekkel védekezik, s türelmetlenül várja, hogy válaszolhasson a kételkedők kérdéseire. Ha ezt mégsem teszi, nem lehet tiltott dolog felhívni az esküdtek figyelmét arra, hogy értékeljék belátásuk szerint a hallgatást.”²⁷ E szemléletet az „Averill v. Egyesült Királyság” ügyben (2000) hozott EJEB döntés is megerősítette, amely kimondta: nem sérül az Egyezmény a terhelt hallgatásának terhelő bizonyítékként történő bírói értékelésekor, ha ez a körülmény csak egyike a vád megalapozottságát alátámasztó tényezőknél.²⁸

Az amerikai (büntetőeljárás jogi) szakirodalomban napvilágot láttak olyan nézetek is, miszerint a terhelt hallgatáshoz való jogát korlátok közé kell szorítani. E nézet egyik legradikálisabb képviselője a Harvard Jogi Egyetem egyik professzora, Alan M. Dershowitz, aki a terrorcselekményekkel gyanúsítható személyekkel szemben nem tartja kizártnak akár a „visszafogott” kínvallatás alkalmazásának lehetőségét sem.²⁹

Az USA joggyakorlatában különös jelentősége van a terhelt beismerő vallomásának. Ennek négy alapfeltétele a tudatosság és a jogkövetkezmények ismerete, a kényszermentesség, a beismerés ténybeli alapjainak fennállása, valamint mindezen feltételek ügyiratokból történő megállapíthatósága.³⁰ Mindemellett, a „hallgatás joga” mint terhelti alapjog ki-

²⁵ Szalai András: A terhelt nyilatkozatának bizonyító ereje a hatékony védekezés szempontjából. *Eljárásjogi Szemle*, 2016/2. <https://tinyurl.com/2pwmr8e5>

²⁶ Tóth Mihály: A „Magyar Miranda” első néhány éve. In: Erdei Árpád (szerk.): *Tények és kilátások*. Budapest, KJK, 1995. 218.

²⁷ Tóth i. m. 218.

²⁸ 2000 június 6., EJF 2001/2. 23.

²⁹ Alan M. Dershowitz: *Why Terrorism Works. Understanding the Threat, Responding to the Challenge*. New Haven–London, Yale University Press, 2002. Hivatkozza: Gácsi Anett Erzsébet: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban*. Doktori értekezés. Szeged, 2015. 54.

³⁰ Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. In: Tóth Mihály – Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2007. 27.

tüntetett helyet foglal el az eljárási garanciák között. Bárd Károly jog-szociológiai tanulmánya rámutat arra, hogy e praxis fontossága már nem csak általános hatósági kötelezettségként jelentkezik, hanem a hétközna-pi, mindennapos ismeretek közé tartozó matéria.³¹

- b) Hazánkban a terheltek első kihallgatására a felderítés során, az alapos gyanú közlését követően kerül sor. A gyanúsított kihallgatások célja a büntetőjogi felelősség meglapozása szempontjából releváns tények feltá-rása, illetve a terhelt személyi körülményeinek megállapítása.

A kihallgatások során a hatóságok részéről alkalmazott erőszakot vagy fenyegetést a Btk. kényszervallatásnak minősíti. Mindez kiegészül olyan etikai szabályokkal, amelyek alapján tilos a törvénytelen ígéreteket tar-talmazó, vagy a terhelt megtévesztésére alkalmas hatósági magatartás. Nem etikátlan ugyanakkor a terhelt arra való figyelmeztetése, hogy a ha-tóságokkal való együttműködés vagy beismerő vallomás enyhítő körülménynek számít a későbbi szankció megállapítása során. Megjegyzem, egyes szerzők szerint – bizonyos fokig – a hatóságok által alkalmazott „taktikai blöff” is tolerálható.³²

Tóth Mihály szerint azon egyszerűbb megítélésű ügyekben, amelyek-ben nem a tényállás, hanem csak a jogi minősítés képezi a vita tárgyát, a terheltek gyakrabban tesznek beismerő vallomást, ahol viszont az ügy ténybeli alapjai tisztázatlanok, a terheltek gyakrabban élnek a hallgatás jogával.³³

A terhelti vallomások értékelésével kapcsolatos gyakorlati problémák akkor állnak elő, amikor a terhelt a nyomozási szakaszban tett vallomá-sát visszavonja, vagy módosítja a bírósági eljárásban. Mindez jelentősen megnehezítheti és hosszadalmassá teheti a tárgyaláson történő bizonyí-tást. Belovics Ervin álláspontja szerint ezt úgy lehetne kiküszöbölni, ha a terhelt a hallgatás jogával csak egyszer, még a gyanúsított kihallgatá-sa alkalmával élhetne. Amennyiben él e jogával, akkor onnantól kezdve vele szemben nem lenne lehetőség kérdések feltevésére az eljárás tovább-i szakaszában sem, kvázi véglegesen megfosztaná magát az érdemi véde-

³¹ Bárd Károly: A hallgatás ára. *Fundamentum*, 2005/3. 5.

³² Ilyennek lehet tekinteni például azt, amikor a hatóság valótlanul azt állítja, hogy a terhelttár-sak már beismerő vallomást tettek, vagy a terhelt ujjlenyomatát már megtalálták a helyszínen. Vö. Hágér Tamás: A terhelti figyelmeztetés és joghatásai a vádlott kihallgatásakor az elsőfokú bírósági tárgyaláson az új büntetőeljárási törvény rendelkezései alapján (Eljárási szabálysér-tésből eredő részbeni megalapozatlanság). *Büntetőjogi Szemle*, 2018/1. 167.

³³ Tóth (1995) i. m. 70.

kezés lehetőségétől. Ha viszont a terhelt nem él a hallgatás jogával, azaz érdemi vallomást tesz, akkor az eljárás további szakaszaiban is minden esetben köteles lenne a hatósági (bíróági) kérdésekre válaszolni.³⁴

A fenti problémakör gyakran felmerül a másodfokú eljárásokban is, amikor a vádlott vagy védője bizonyítási indítványt terjeszt elő azzal, hogy a korábban vallomásmegtagadási jogával élő vádlott vallomást vagy új vallomást kíván tenni. Megállapítható, hogy a másodfokú bíróságok eltérő gyakorlatot folytatnak ezen indítványok elbírálásakor. Egyes tanácsok tárgyalást tűznek ki,³⁵ más tanácsok ugyanakkor nem rendelik el a bizonyítás újbóli felvételét.

5. A terhelti együttműködés lehetőségének megteremtése

A terhelt hatóságokkal való együttműködésére épülő konszenzuális eljárásokat mára a világ számos országában alkalmazzák. Mindez azt jelzi, hogy a jogalkotó fokozatosan felértékelte a terhelt – különösen feltáró jellegű – beismerő vallomásának jelentőségét. A törvényi szabályok ehhez olyan pozitív jogkövetkezményeket kapcsolnak, amelyek alapján – kooperáció esetén – az eljárás alá vont személlyel szemben enyhébb szankció kilátásba helyezésére, vagy az eljárás megszüntetésére kerül sor.

A szóban forgó processzusok kétségtelenül a terhelt javára szolgálnak. Ne feledjük azonban, hogy az „egyszerűsítő” eljárások bevezetésének jogpolitikai indokai között elsősorban célszerűségi és pergazdaságossági törekvések húzódnak meg. E szemlélet redukálja a bizonyítás egészének büntetőeljáráson belüli szerepét, s mai napig vitatott az eljárásjog-tudomány képviselői között, van-e egyáltalán szükség e jogintézményekre, illetőleg alkalmazásuk mennyiben hat ki a büntetőeljárás eredeti funkciójának érvényesülésére.

Ami bizonyos, hogy az Európa Tanács már 1981-ben kiadta az opportunitás elvén alapuló jogintézmények bevezetésének szükségességéről szóló ajánlását. E törekvések mögött elsősorban az igazságszolgáltatás tehermentesítésének és a konfliktus-kezelési kultúra fejlesztésének szándéka húzódott meg.

³⁴ Belovics Ervin: Az önvádra kötelezés tilalma és a terhelti vallomástétel megtagadásának joga. *Eljárásjogi Szemle*, 2016/1. 10–16.

³⁵ Mezőlaki Erik: Gondolat-szösszeneteim a másodfokú bíróság általi bizonyítás egyes kérdéseiről. In: Gál Andor – Karsai Krisztina (szerk.): *Ad Valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus, 2016. 283.

A magyar jogirodalomban Cséka Ervin már 1995-ben felhívta a figyelmet arra, hogy

„jogalkotókban, jogalkalmazókban, elméleti szakemberekben [...] időről időre megérlelődik az a meggyőződés, hogy a bűnözés visszaszorításán hivatásszerűen munkálkodó szervek mennyiségi és minőségi teljesítményét javítani, hatékonyságát fokozni és így a velük szemben támasztott társadalom elvárásoknak fokozottabban eleget tenni csakis az eljárás bürokratikus kinövéseinek kigyomlálásával, felesleges kööttségeinek felszámolásával, egyszóval az eljárási szabályok [...] egyszerűsítése útján lehet.”³⁶

A fenti szemléletet erősíti Erdei Árpád, aki szerint „[...] semmi akadály nincs, hogy a közvetlenség, a szóbeliség és a nyilvánosság elveit megvalósító tárgyalás elhagyásával kapjon a beismerő vádlott büntetést.”³⁷

Hack Péter úgy véli, hogy

„a viszonylag egyszerű megítélésű, és nem túl nagy súlyú ügyekben is kettő-három év után születik meg az ítélet [...] Nem jobb-e, ha azokban az ügyekben, ahol nem feltétlenül szükséges, és ahol a tárgyalási garanciák amúgy sem érvényesülnek, ott az egyszerűbb eljárások felé mozdul a jogalkotó, és a jelentősebb súlyú ügyekben ezzel megteremti a gyorsabb ítélezés lehetőségét [...]”³⁸.

Kadlót Erzsébet szerint ugyanakkor az ilyen eljárásokat „csökkent garancia-rendszer” jellemzi. Ez elsősorban az – általában – törvényi feltételként előírt beismerő vallomáshoz, a védelemhez való jog ebből fakadó beszűküléséhez, illetőleg a tárgyalási elv korlátozottságához köthető.³⁹

³⁶ Cséka Ervin: Bűnözési helyzet, eljárás-egyszerűsítés, nyomozás. In: Erdei (szerk.) i. m. 18.

³⁷ Erdei Árpád: A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyításemélet szent tehene. *Magyar Jog*, 1991/4. 210.

³⁸ Hack Péter: A büntetőeljárási reformja. In: Csemáné Váradi Erika (szerk.): *Koncepciók és megvalósulásuk a rendszerváltás utáni kriminálpolitikában*. Miskolc, Bíbor, 2009. 65.

³⁹ Kadlót Erzsébet: Milyen büntetőeljárási jogot akarunk? In: Csemáné Váradi (szerk.) i. m. 55.

Király Tibor legalitási kifogásainak ad hangot, különösen akkor, ha az „egyszerűsítést” nem az ügy tárgyatól, hanem a terhelt személyétől teszi függővé a jogalkotó.⁴⁰

5.1. Általános elvek

Az „egyszerűsítő” eljárások esetén az alábbi feltételeknek kell teljesülniük: 1. A terhelt önkéntes részvételén kell alapulniuk, amelyeket különböző jogi biztosítékokkal kell megerősíteni. Így például a beleegyezés után meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a terhelt korábbi döntését akár meg is változtassa. 2. A törvénynek meg kell határoznia az együttműködés pontos jogi tartalmát. Így például az alkalmazási feltételeket, a terhelttel szemben támasztott elvárásokat, valamint az adott konstrukcióval járó pozitív jogkövetkezményeket.

A processzusok kezdeményezésében kiemelt szerepe van a vádhatóságnak. Ennek alapján az ügyészség (tradicionalis vádemelési funkciója mellett) folyamatosan köteles vizsgálni annak lehetőségét, hogy van-e mód a büntetőeljárások lerövidítésére, vagy akár teljes mellőzésére. A vádhatóságnak nem csak a beismert vallomás tényét, illetőleg a terhelt hatóságokkal történő együttműködésére való készségét, hanem egyes magatartási szabályok betartására való alkalmasságát, vagy éppen a kár jóvátételére irányuló képességét is értékelnie kell.

Összességében megállapítható, hogy a konszenzuális eljárások körébe tartozó jogintézmények száma oly mértékben megnőtt, hogy e lehetőségek a vádemeléssel teljes mértékben egyenrangúvá váltak, utóbbi „klasszikus” aktus lényegében csak a kiemelt tárgyi súlyú bűncselekmények esetére korlátozódik.

5.2. A közvetítői eljárás (mediáció) általános sajátosságai

A közvetítői eljárás a gyanúsított és a sértett megegyezését, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő, a gyanúsított, illetve a sértett indítványára, vagy önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható eljárás.⁴¹ E meghatározás komplex jogalkotói szándékra

⁴⁰ Király Tibor: Bizonyítás a készülő büntetőeljárás kódexben. *Kriminológiai Közlemények*, 1996/4. 215.

⁴¹ Be. 412. § (1) bekezdés

utal, hiszen fogalmi elemét képezik a konfliktuskezelési kultúra fejlesztését, a sértetti kár kiegyenlítését (kompenzálását), illetőleg a terhelt reszocializációját érvényesíteni kívánó szempontok.

A közvetítői eljárás a „legradikálisabb” egyszerűsítő eljárás, hiszen eredményessége teljes egészében a „felek” (lásd. a terhelt és a sértett) megállapodásától függ. A hatályos Be. szabályai alapján e konstrukció alkalmazási feltételei a következők: 1. a gyanúsított, illetve a sértett indítványa, vagy az eljárás alkalmazásához történő hozzájárulása (objektív feltétel); 2. a gyanúsított vádemelésig megtett beismerő vallomása (objektív feltétel); 3. a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bűncselekmény következményeinek jóvátétele várható és a büntetőeljárás lefolytatása mellőzhető, vagy a közvetítői eljárás a büntetés kiszabásának elveivel nem ellentétes (szubjektív feltétel).⁴²

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény (a továbbiakban: Közv. tv.) alapján az eljárás menetét is meghatározó alapelvek közül az alábbiak kiemelése szükséges: 1. alkalmazására az adott eljárásban csak egyszer kerülhet sor;⁴³ 2. a sértett és a gyanúsított egyenrangú felek; 3. az eljáráshoz történő hozzájáruló nyilatkozatok bármikor visszavonhatók; 4. az egyezség kizárólag mindkét fél önkéntes megállapodásának lehet az eredménye.

Amennyiben a közvetítői eljárás eredményes, az ügyészség vagy a bíróság eljárást megszüntető határozata a bűncselekmény terhelt általi elkövetését megállapítja. Ezzel együtt – a tevékeny megbánás következtében – három évi, fiatalok esetében öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt ahhoz bűnösség megállapítása és büntetés kiszabása vagy intézkedés alkalmazása nem társul.⁴⁴

A terhelti jóvátétel valószínűsége mindazonáltal „ügyészi hipotézisen” alapul, a törvényhozó által hivatkozott „büntetés kiszabási elvek” pedig meglehetősen tág kört fednek le. Az eljárás Be-ben leírt alkalmazási feltételei tehát összességében túl általánosra sikeredtek, mindezt pedig – úgy vélem – a sértetti szempontok sem indokolhatják. A megoldás összességében az lehet, hogy a

⁴² Be. 412. § (1)–(3) bek.

⁴³ A Be. a többszöri igénybevétel lehetőségének kizárásával lényegében az eljárás elhúzását akadályozza meg. Bérces László: Polgári jogi igények érvényesítése a büntetőeljárásban. In: Harsági Viktória – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére.* Budapest, HVG-ORAC, 2007. 24.

⁴⁴ Somogyi i. m. 77.

Legfőbb Ügyészség körlevelek, vagy egyéb belső utasítások szintjén folyamatosan konkretizálja az eljárás igénybevételével kapcsolatos normatívákat.

Külön vitapontot képez egyes bűncselekmény-kategóriák „mediálhatósága”. Álláspontom szerint az eljárás hatálya alól feltétlen ki kellene zárni a személy elleni szándékos, erőszakos bűncselekményeket. E deliktumok természete, illetőleg az általuk sértett, vagy veszélyeztetett alapjog „kitüntetett” szerepe miatt ugyanis olyan fokú az állam objektív védelmi kötelezettsége, hogy az ügyészség nem tekinthetne el a terhelten szembeni vádemeléstől, a büntetőjogi felelősségre vonás „szokványos mederben” tartásától. E logika az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdésén alapul, miszerint az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelme az állam elsőrendű kötelessége. Az alapjogok között is különösen hangsúlyos védelmet kell, hogy élvezzen az élethez, a testi épséghez, az egészséghez, illetőleg a személyes szabadsághoz való jog. Hogyan lehetséges például az, hogy az elkövető maradandó fogyatékoságot okozó súlyos testi sértés esetén – egy magánjogi természetű megállapodás eredményének következtében – pozitív jogkövetkezményekkel számolhat? Hová tűnik ebben az esetben az állam objektív védelmi kötelezettsége?

Ezzel ellentétben indokolt lehet az eljárás alkalmazása a közlekedési, a vagyon elleni, illetőleg szellemi tulajdonjog elleni deliktumok esetében. Megjegyzem, a közlekedési bűncselekmények esetén nyilvánvalóan ritkább esetben kerül majd sor mediáció igénybevételére, hiszen sok esetben hiányozni fog az áldozat, vagy a sértési eredmény.⁴⁵

A vagyon elleni, illetőleg szellemi tulajdonjog elleni deliktumok esetében továbbra is értékhatártól kellene függővé tenni az eljárás alkalmazhatóságát.

Összességében úgy vélem, hogy az alkalmazási kör az egyes tettes-áldozat egyezségek eredményeinek függvényében folyamatosan változni fog. Mindenképpen szükséges lenne azonban, hogy a jogalkotó – például a Btk. Különös Részében – konkrétan határozza meg az egyes közvetítői eljárásra utalható törvényi tényállásokat.

A közvetítő (mediátor) általános feladata, hogy a közvetítői eljárás során pártatlanul, lelkiismeretesen, a szakmai követelmények szerint működjön közre és elősegítse – egy mindkét fél számára megfelelő – megállapodás megkötését. Ennek során tiszteletben kell tartania az eljárásban résztvevők méltóságát, és biztosítania kell, hogy a résztvevők egymással szemben is tisztelettel járjanak el. A mediátor csakis olyan szakképzett, az eljárások koordinálására – jogsza-

⁴⁵ Görgényi Ilona: *Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben*. Budapest, HVG-ORAC, 2006. 162.

bályban meghatározottak szerint – specializálódott szakember lehet,⁴⁶ aki előre, tervszerűen felkészül a terhelttel való első találkozásra. A kezdeti személyes benyomások ugyanis nagyban befolyásolják az eljárás megtervezését, valamint a későbbi kommunikációs módszer megválasztását. Mindemellett, a mediátor feladata nem csak a sértettnek nyújtandó kárjövátétel minél hatékonyabb realizálása. A közvetítőnek az eljárás teljes spektrumában elfogulatlanok kell maradnia.⁴⁷

A terhelt akarati autonómiáját erősítő szabály, hogy a jövátétel módja és mértéke szabad megállapodás tárgya. Matriális (anyagi) jövátétel esetében valamilyen pénzbeli, dologi, vagy természetbeni szolgáltatás nyújtásáról van szó. Mindez azt a követelményt foglalja magában, hogy az elkövető megtéríti (dologi, illetőleg természetbeni szolgáltatás esetében kompenzálja) a sértettnek a bűncselekménnyel okozott tényleges vagyoni kárát (*damnum emergens*), valamint esetleges elmaradt vagyoni hasznát (*lucrum cessans*). Mindazonáltal, a sértett az írásbeli megállapodáson túlmenően nem követelhet a tényleges kárán és elmaradt hasznán felüli teljesítést.

Immateriális (nem anyagi) jövátétel esetében a sértett kiengesztelésén van a hangsúly (például bocsánatkérés, megbánás tanúsítása). E jövátételi forma eredményessége elsősorban a sértett személyiségének és pszichés állapotának, valamint az elkövető megbánási készségének függvénye.

A közvetítői eljárással kapcsolatban jelentős mennyiségű szakirodalmi kritika fogalmazódott meg az elmúlt időszakban. Egyes szerzők a terhelt felelősségre vonásának elmaradása szempontjából tartják aggályosnak a processzust, így például Kiss Anna szerint „[...] a büntető hatalommal rendelkező jogalkalmazás lététől éppen azért idegen az egyezség, mert hatalom.” A szerző ehhez azt is hozzáteszi, hogy a büntetőjog represszív jellege nem szűnhet meg, mivel azt ilyen formájában a társadalom önvédelmi mechanizmusa alakította ki.⁴⁸

Kadlót Erzsébet szerint ezen eljárásokban még az sem tisztázódik, hogy bűncselekmény történt-e egyáltalán, mindemellett a konstrukció nem illeszkedik

⁴⁶ A büntetőügyben eljáró mediátorok képzésével kapcsolatban Európában még nem alakultak ki minimum-standardok, és a képzés időtartama is eléggé eltérő országoként. In: Görgényi i. m. 179.

⁴⁷ Nem értek egyet azon álláspontokkal sem, amelyek alapján a közvetítőnek elsősorban az elkövető érdekeit kell szem előtt tartania. Jóllehet, a közvetítői eljárást jellemzően olyan pártfogó felügyelő folytatja le, akinél – a funkciójából adódóan – tapasztalhatók bizonyos „tettes-központú” beidegződések, ezen attitűdök a konstrukció gyakori alkalmazásával, illetőleg rendeltetésének helyes elsajátításával idővel meg fognak szűnni.

⁴⁸ Kiss Anna: A büntetőeljáráás reformja. *Kriminológiai Tanulmányok*, XXXVII., 2000. 245.

a Be. rendszerébe sem, mivel az eljárási kódexet eleve a terhelt felelősségének tisztázása céljából alkották meg.⁴⁹

Ugyancsak megfogalmazható kritikaként, hogy a mediáció lényegében „kockázatmentessé” teszi a bűnözést. Ellenérvként hozható fel, hogy a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetésnek is csekély a visszatartó ereje (speciális és generális szinten egyaránt), tehát a bűnözést önmagában a – hagyományosan alkalmazott – szankciók sem teszik „rizikófaktorrá”.

Összességében úgy vélem, hogy a közvetítői eljárás pozitív irányba befolyásolhatja az általános konfliktuskezelési kultúrát, illetőleg a bűncselekmények elkövetőivel szembeni általános társadalmi közvélekedést, elősegíti a terhelt reszocializációs szempontjainak érvényesülését, valamint – a személyes interakció révén – hatékonyabban képes feloldani a bűncselekmény elkövetéséből eredő káros pszichés effektusokat.

5.3. A feltételes ügyészi felfüggesztés

A feltételes ügyészi felfüggesztés az 1998. évi XIX. törvényben ismert „vádemelési elhalasztása” elnevezésű konstrukció „jogutódjának” tekinthető. Alkalmazása tekintetében kizárólag az ügyészség dönt, ahhoz nem szükséges a terhelt hozzájárulása, mint a közvetítői eljárás esetében. Ennek alapján a terhelt elviekben „ki van szolgáltatva” a vádhatóság mérlegelésének, ugyanakkor egyértelmű, hogy ezen processzus is az eljárás alá vont személy érdekét szolgálja. Mindemellett nincs olyan törvényi szabály, amely kizárná, hogy maga a terhelt – a gyanúsított kihallgatása során – kezdeményezze az eljárás alkalmazását.

A feltételes ügyészi felfüggesztés lényegét tekintve abban áll, hogy amennyiben a terhelt betartja az ügyészség által az eljárás feltételeként megszabott magatartási szabályokat, akkor vele szemben nem kerül sor vádemelésre (az ügyészség megszünteti az eljárást).

Az eljárás alkalmazásának egyik fontos szubjektív feltétele, hogy a gyanúsított jövőbeni magatartására tekintettel az eljárás megszüntetése, a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel pedig e döntéstől a gyanúsított magatartásának kedvező változása várható.

A terhelt „eljárás szabadságát” némileg korlátozza, hogy az előirányzott magatartási szabályok betartását pártfogó felügyelő ellenőrzi. E szabályok – többek között – az alábbiak lehetnek: a terhelt 1. a bűncselekménnyel okozott kárt,

⁴⁹ Kadlót i. m. 57.

vagyoni hátrányt, az adóbevétel-csökkenés, a vámbevétel-csökkenés összegét vagy a bűncselekmény elkövetési értékét térítse meg; 2. más módon gondoskodjon a sértettnek adandó jóvátételről; 3. meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen vagy a köz számára munkát végezzen; 4. előzetes hozzájárulása esetén pszichiátriai vagy alkoholfüggőséget gyógyító kezelésben vegyen részt.⁵⁰

5.4. Az egyezségi eljárások

A terhelt akarati autonómiájának „kicsúcsosodásaként” értékelhető, hogy a jogalkotó lehetővé teszi számára a vádhatósággal történő egyezség lehetőségét. Az eljárás specialitása abban rejlik, hogy az ügyészség és a terhelt előzetesen megállapodik a vádirat tartalmának bizonyos részeiben. E megállapodás lehetőségét az ügyész annak fejében biztosítja, hogy a terhelt – a bűnösségére kiterjedő – beismerő vallomást tesz a gyanúsítás tárgyát képező bűncselekmény, vagy az abban foglalt egyes bűncselekményekkel összefüggésben. Az eljárás alkalmazása nincs büntetési tételhez kötve, ennél fogva a jogalkotó nyilvánvalóan nagyobb teret kívánt engedni e megállapodásoknak.

Az eljárás alkalmazását a terhelt, a védő és az ügyészség egyaránt kezdeményezheti azzal, hogy amennyiben az ügyészség nem ért egyet a terhelti vagy védői kezdeményezéssel, erről a terheltet és a védőt nyomban köteles tájékoztatni.⁵¹

5.4.1. Vádalku az USA-ban

Az USA-ból ismert vádalku (*plea bargaining*) igen széles körben alkalmazott eljárási konstrukció, amelynek nemzetközi viszonylatban három típusa ismertes: 1. a büntetési alku (*sentence bargaining*), amely a szankció tekintetében jár kedvezménnyel; 2. a vádról történő megegyezés (*change bargaining*), amelynek során a vádlott a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomást tesz ugyan, de csak az ügyész által direkt módon megjelölt enyhébb deliktum tekintetében;

⁵⁰ Az ügyészség ezek közül több, illetve más magatartási szabályt is megállapíthat vagy más kötelezettséget is előírhat [Be. 419. § (1)–(3) bekezdés.

⁵¹ Be. 407. § (2)–(3) bekezdés

3. az az esetkör, amelynek során az ügyész egyes vádpontok képviselőjét teljes egészében mellőzi (*count bargaining*).⁵²

Bármelyik verzióról is legyen szó, e konstrukciók „dinamizáló tényezője” a vádhatóság. Jóllehet, a terhelt alkukészsége is lényeges, ezen eljárások leginkább olyan ügyészi megfontoláson alapulnak, mint az üggyel kapcsolatos „energiaráfördítés”, az eljárás megszüntetése, vagy a terhelt felmentése esélyének minimalizálása, illetőleg a vádindítványban foglalt büntetés elérése.⁵³

A megállapodásnak közvetlenül az ügyész és a terhelt védője között kell létrejönnie. Ez lényegében annak demonstrálása, hogy az „ügyészi ajánlat” nem valamiféle diktátumként manifesztálódik, hanem mindkét fél kölcsönös, és egybehangzó akaratnyilatkozatán alapul. A védőnek ebben a körben elsősorban azt kell mérlegelnie, hogy – a megállapodás megkötése esetén – mennyire valószínű védenca szabadon bocsátása. Ami bizonyos, hogy „[...] kellemesebb és időt kimélőbb az ügyet az ügyész dolgozó-szobájában egy csésze kávé mellett megoldani, mint a tárgyalásra felkészülni.”⁵⁴

A vádalkut az amerikai jogirodalomban számos kritika érte: Friedman szerint „[...] célja, hogy egy egyszerű, legális üzleti tranzakció eredményeként bizonyos enyhébb büntetés érdekében a beismerő vallomások tehermentesítsék az igazságszolgáltatást, és megvédjék a társadalmat a bűnözőktől.”⁵⁵ Alschuler egyenesen „lövásári licithez” hasonlítja e konstrukciót.⁵⁶ Dealman szerint a tárgyalás esetére szóló szigorúbb büntetés kilátásba helyezése a „bűnözők” számára lehetővé teszi a büntetés „megvásárlását”, ráadásul semmibe veszi az ártatlanság vélelmének elvét, ami pedig akár ártatlan személyek elítéléséhez is vezethet.⁵⁷ David arra hívja fel a figyelmet, hogy a védők igen gyakran igyekeznek védencüket rábeszélni a beismerésre – mindezt a várható büntetés enyhítése érdekében.⁵⁸

⁵² Kovács Tamás: Kell-e nekünk vádalku? In: Vókó György (szerk.): *Tanulmányok Pólt Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 138–139.

⁵³ Farkas (2007) i. m. 27.

⁵⁴ Farkas (2007) i. m. 28.

⁵⁵ Lawrence M. Friedman: Plea Bargaining in Historical Perspective. *Law and Society Review*, 1979/7. 247–259.

⁵⁶ Albert W. Alschuler: The Prosecutor's Role in Plea Bargaining. *The University of Chicago Law Review*, 1968. 85.

⁵⁷ Heinz J. Dielmann: „Guilty Plea” und „Plea Bargaining” im amerikanischen Strafverfahren – Möglichkeiten für den deutschen Strafprozess? *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, 1981/12. 558–571.

⁵⁸ James R. Davis: *Criminal justice in New York City*. Jefferson–London, McFarland & Company, 1990. 7.

Összességében megjegyezhető, hogy az USA-ban a terheltek többsége inkább ezt az „utat” választja a bíróság előtti megjelenés helyett.⁵⁹

Egyes szociológiai felmérések szerint a vádlott egyezséghez fűződő hozzáállását nagyban befolyásolja a társadalmi-gazdasági státusz, az előélet, a védelem típusa, illetőleg az esküdtek várható reakciója. Ennek nyomán az USA négy államában is megvizsgálták az 1981–1984 között befejezett büntetőügyeket. Ennek során 18 439 db, „1 vádlottas” büntett esetében 15 522 alkalommal, tehát az esetek 84%-ában zárult beismerési alkuval az eljárás.⁶⁰

5.4.2. Egyezség a francia szabályozásban

Franciaországban 1999-ben került bevezetésre az „*injoncion pénale*”, amelynek alapján az ügyész büntetőjogi megegyezést ajánlhat fel a terheltnek, amennyiben az a bűncselekmény elkövetését beismeri és a konszenzus egyéb törvényi feltételei fennállnak. A jelenlegi szabályozás szerint az eljárás bűnismétlők esetében is szóba jöhet, igénybevétele kizárólag a vádhatóság képviselőjében eljáró személy mérlegelési jogkörébe tartozik. A bíróság a létrejött megállapodást csak jóváhagyhatja, vagy elutasíthatja (módosítására, illetőleg új ajánlat közlésére azonban nem jogosult).⁶¹ Az eljárás sajátossága, hogy a terheltet minden esetben kötelezni kell a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésére, hangsúlyosabbak tehát az áldozatvédelmi szempontok.

Az egyeztetés ügyészi ajánlat közlésével kezdődik. A vádhatóság a terheltet 1. bizonyos pénzösszeg állam javára történő megfizetésére kötelezheti (ennek összege nem haladhatja meg az adott bűncselekményre irányadó pénzbüntetés maximumát); 2. bizonyos dolog átadására hívhatja fel (például az elkövetéshez felhasznált, vagy az abból származó dolog); 3. köz javára végzendő, díjazás nélküli munkát írhat elő a számára.

A francia szakirodalomban számos kritika éri e jogintézményt, hiszen lényegében az ügyész „előzetes szankcionálását” teszi lehetővé, ráadásul a normatívák előírásának lehetősége teljességgel idegen az egyezség fogalmi ismérveitől. Ezzel kapcsolatban több szerző is rámutatott arra, hogy a terheltek – az ajánlat elfogadásával kapcsolatos döntések meghozatalánál – lényegében kényszer ha-

⁵⁹ Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer.; *Criminology*. New York, McGraw–Hill, 1991. 418.

⁶⁰ Farkas (2007) i. m. 28.

⁶¹ Pápai-Tarr Ágnes: Vádalku, vagy amit Franciaországban annak neveznek. *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/2. 25.

tása alatt mérlegelnek, ugyanis annak visszautasítása esetén a hosszabb (általános) eljárást, valamint a súlyosabb szankció kiszabásának lehetőségét kockáztatják meg.⁶²

5.4.3. *A magyar szabályozás sajátosságai*

A magyar szabályozás alapvető sajátossága, hogy – a vádalkuhoz képest – a történeti tényállás és a bűncselekmény minősítése nem képezheti a megállapodás tárgyát.

A Be. részletesen szabályozza az egyeztetési eljárások menetét. Érdekesség, hogy a kezdeményezés módjának nincsenek törvényi szabályai, arra szóban (például telefonon) és írásban (például hivatalos levélben történő tájékoztatás útján) is sor kerülhet. A kezdeményezésre nem csak az ügyész, hanem a védő és a terhelt is jogosult.

A magyar szabályozásban hangsúlyosabb a védő szerepe. Nem véletlen, hogy az ügyészség a védővel a terhelt hozzájárulásával külön is egyeztethet, az eljárásban pedig innentől kezdve kötelező a részvétele.

Az egyeztetési eljárás megkezdésekor az ügyészség tájékoztatja a terheltet, illetve a védőt az egyezség lehetséges tartalmi elemeiről és következményeiről.⁶³ Mindez azért fontos, hogy a terhelt még időben mérlegelni tudja az egyezség elfogadásának esetleges előnyeit, illetőleg hátrányait. A „védőkényszer” azért is lényeges, mert e döntéssel összefüggésben felmerülhet a vádhatóság általi befolyásolás lehetősége, ráadásul a terhelt a későbbiekben (lásd. az előkészítő ülésen) akár vissza is vonhatja beismerő vallomását, amely „eljárásí következtelenséghez” vezethet. A védőnek a megállapodás mérlegelésekor egyébiránt azt kell tekintetbe vennie, hogy annak tartalma arányos és elfogadható-e, illetőleg enyhébb szankciót helyez-e kilátásba annál, mint ami az általános szabályok szerint lefolytatott bírósági eljárás után várható lenne.

Garanciális szabály, hogy ha az ügyészség és a terhelt nem kötött egyezséget, a kezdeményezés, valamint az ezzel összefüggésben keletkezett ügyiratok bizonyítékként, illetve bizonyítási eszközként nem használhatók fel. Ebben az esetben az ügyészség az egyezség megkötésére irányuló kezdeményezésről nem

⁶² Pápai-Tarr i. m. 18–24.

⁶³ Be. 408. § (2) bekezdés.

tájékoztatathatja a bíróságot és az ezzel összefüggésben keletkezett ügyiratokat sem nyújthatja be a bírósághoz.⁶⁴

Az egyezségi eljárás igénybevételének gyakorisága elsősorban azon fog műl-ni, hogy az ügyészség milyen büncselekmények esetében fogja alkalmazni, illetőleg milyen szankciók elengedését, illetőleg mérséklését tartja majd indokoltnak. Álláspontom szerint a vádhatóság a közeljövőben csak nagyobb tárgyi súlyú, bonyolultabb tényállású, komplexebb bizonyítási eljárást igénylő ügyekben fog élni e lehetőséggel.

Tény az is, hogy a jövőben a terhelttől csak akkor várható megegyezés, ha számára megfelelő engedményben részesül. Így azonban az ügyészség többterheltes ügyekben akár „verseny tárgyalást” is tarthat, amelynek következtében csak annak a terheltnak ajánlja majd fel a megállapodás lehetőségét, aki a számára legkedvezőbb ajánlatot elfogadja. E gyakorlat viszont a bizonyítás tilalmak tekintetében számos kérdést felvet, ugyanis: 1. azon terheltek vallomásai, akikkel az ügyész nem végül nem köt megállapodást, a továbbiakban nem vehetők figyelembe; 2. ezzel szemben azon terheltek vallomásai, akikkel az ügyész megállapodik, figyelembe vehetők a többi terheltre nézve is.

E kérdések tisztázására mindenképpen szükség lesz olyan ügyészségi álláspontok megjelenítésére (például belső körlevelek kiadására), amelyek kijelölik e processzus alkalmazási kereteit és általános elveit.

A bíróság az egyezséget jóváhagyja, ha az a Be-ben foglalt feltételeknek megfelel, a vádlott az egyezés természetét és jóváhagyásának következményeit megértette, beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik, illetőleg a bűnösségre is kiterjedő beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az ügyiratok alátámasztják.⁶⁵ Megjegyzem, e körülményeket minden eljárási szereplőnek (bíróság, ügyész, védő) egyforma súllyal kell vizsgálnia, hiszen olyan szempontokról van szó, amelyeken az egész jogszolgáltatási folyamat korrektsége múlhat. Így a védő sem törekedhet arra, hogy számára egyébként nyilvánvaló, vagy gyanús körülményeket elhallgasson a bíróság előtt csak azért, hogy hamarabb lezáruljon az ügy. Ilyenkor kifejezetten meg kell magyaráznia védencének, hogy etikai szempontból sem támogathat nyilvánvalóan téves, avagy egyéb akarati hibában szenvedő, illetőleg bármilyen szándékosan félrevezető terhelti nyilatkozatot (beismerést).

⁶⁴ Be. 409. § (4) bekezdés.

⁶⁵ Be. 733. §.

6. Záró gondolatok

A hazai megoldások tükrében a terhelték jogvédelmének garanciarendszere teljeskörűnek mondható. A magyar szabályozás sajátossága, hogy a Be. a nyomozási szakasz esetében inkább azt határozza meg, hogy a terheltnek mihez van joga (például iratbetekintés, jelenlét), míg a bírósági eljárás tekintetében azt tartalmazza, hogy a terheltet megillető jogok teljességéből milyen jogosultság nem gyakorolható.

A terhelti jogok alapvetően három csoportra oszthatók: a védői közreműködéssel, az ügy megismerésével, valamint az ügy előbbre vitelével kapcsolatos jogok. E szabályozás alapján a terheltnek joga van – többek között – a gyanúsítás megismeréséhez, a védekezésre való felkészüléshez szükséges megfelelő időhöz, a felvilágosításhoz, védő meghatalmazásához vagy kirendeléséhez, a vallomástételhez és a vallomástétel megtagadásához, az indítványozáshoz és az észrevételezéshez, a jelenléthez és a kérdezéshez, a jogorvoslathoz, valamint az ügyiratok megismeréséhez. Emellett külön „többletjogok” vonatkoznak a fogvatartottakra, hiszen – jellemzően – már a nyomozási szakaszban büntetés-végrehajtási körülmények közé kerülnek.

Végezetül: a Be. egyik legfontosabb újítása a különleges bánásmód jogintézményének bevezetése, amely a törvényben meghatározott esetekben nem csak a sértettet és a tanút, hanem a terheltet is megilletheti. E speciális intézkedések lehetővé tételével a jogalkotó egyszersmind demonstrálja, hogy a terhelt az eljárásnak nem tárgya, hanem olyan önálló alanya, aki bizonyos körülmények (például fogyatékoság) esetén különleges elbánást érdemel. E szabályozási megoldások szükségesek a jövőben is, különösen az Egyezménynek való megfelelés céljából.